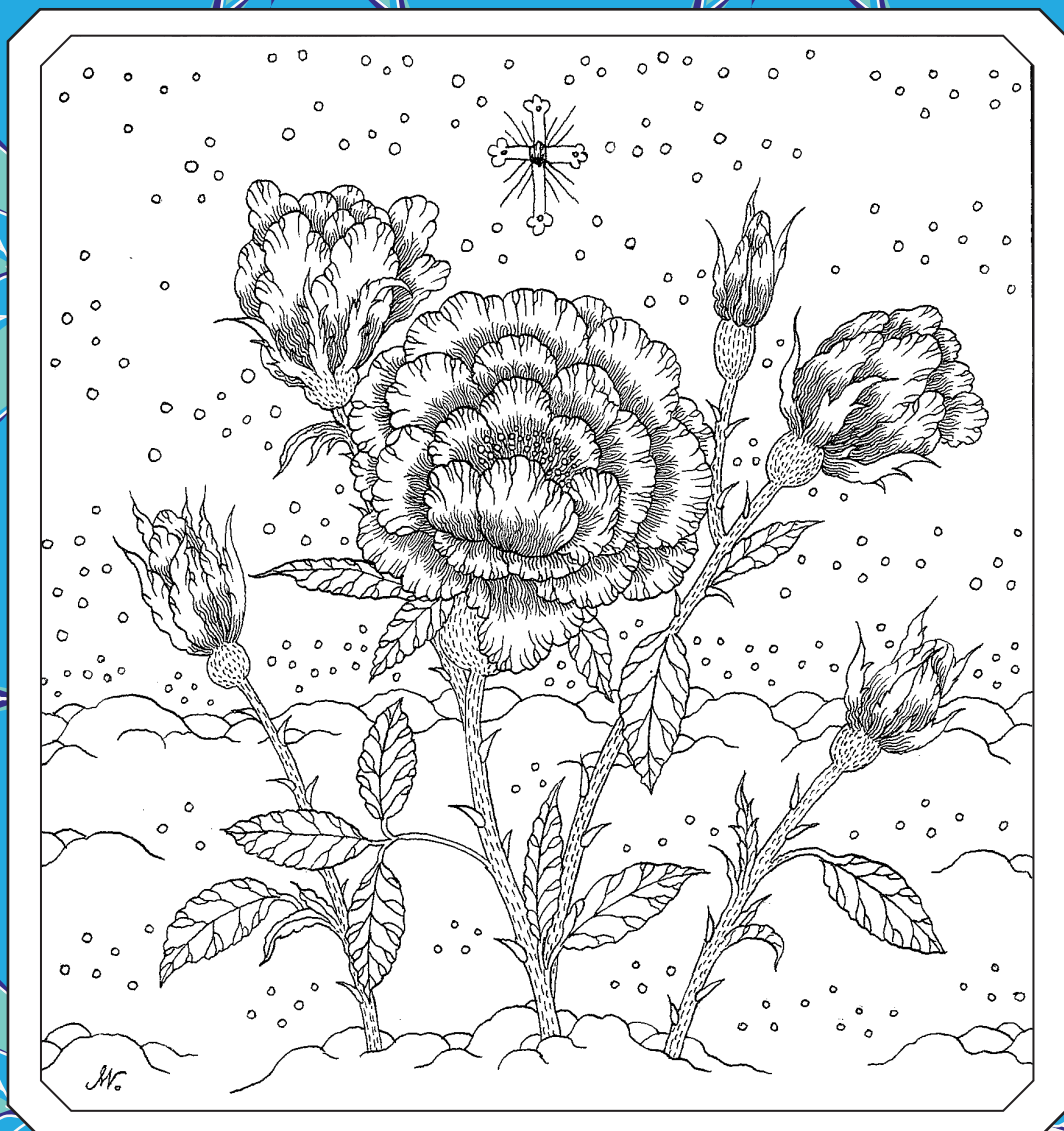

SULANE

TALLINNA KAARLI KOĞUDUSE AJAKIRI

Me ei ole kirjatähe, vaid Vaimu sulased,
sest kirjatäht suretab, aga Vaim teeb elavaks.
/2Ko 3:6 järgi/

Maara Vindi illustatsioon

1	Juhtkiri	Toimetuse
2	Jutlus. Tema on tee, tõde ja elu!	Einar Soone
3	Püha Beda Auväärne	Ain P. Leetma
7	Jõuluöö	Maara Vint
9	Üks visa balti kodanlane	Paul Th. Falck
18	Koguduse töötaja. Püüan jõuda läbi Jumala Sõna vaimsusele lähemale <i>Intervjuu Kaarli koguduse nõukogu liikme Mati Listraga</i>	Saima Sellak-Martinson Küllli Saard
21	Helja-Amanda Kukk – eeleegiline sõnavägine	Margit-Mariann Koppel
25	Kaunistest jõululauludest	Ene Pilliroog
26	Teistmoodi jõulupilt	Anu Allikvee
33	Jõulukellad	Helene Ranna

EELK Tallinna Toompea Kaarli Kogudus

Toompuiestee 4, Tallinn 10142

Telefon 619 9100

e-post: tallinna.kaarli@eelk.ee

kodulehekülg: kaarlikogudus.ee

Sulane. Tallinna Kaarli koguduse ajakiri, ISSN 1406-8168;

tiraaž 300; ilmub kaks korda aastas

Trükikoda: Dipri OÜ

Toimetuse: Külli Saard, Saima Sellak-Martinson

Keeletoimetaja: Rolf Liiv

Küljendaja: Külli Saard

Arvelduskontod: SEB, arve: EE171010022004706006

Swedbank, arve: EE392200221011214295

Ongi jälle kätte jõudnud jõuluaeg – eriline ja meeleolukas aeg aastas, mil pühade valguses mõtleme ehk pisut rohkem oma lähedastele kui seda siiani, igapäevase toimetamise kõrvalt teinud oleme. Ja muidugi püüame ka nende soove aimata, et Jõuluvana kingikott enesega ikka palju rõõmu kaasa tooks.

Siiski teame, et kõige kallimad on need asjad, mida raha eest osta ei saa – ka kogu maailma rikkus ei garanteeri meile hingerahu, õnnetunnet, head tervist, südamlikke inimsuhteid jne.

Üks tore lastelaul kõneleb jõulude ootamisest, kuidas käidi õues jõule vaatamas ja jälle kurvalt tuppa tagasi tuldi... Laul lõpeb sõnadega: „Jõulud jõudsid jõulupuuga, kalli kingitustega. Kallim kingitus on Jeesus, jõululaps on Issand Krist’.“ Jõuluajaga me meenutame, et Jeesuse näol on inimkond saanud hindamatu kingituse, sest Tema sünd tegi võimalikuks lunastustöö. Kui me hoiame oma pilgu Temal, kes on lubanud olla meie juures iga päev ajastu lõpuni (Mt 28:20), ei pea me hirmu tundma, vaid võime oma muresid ja raskuseid Temaga jagades lootusrikkalt oma teel rännata.

Sest Tema on tee, tõde ja elu nagu käesoleva Sulase jutluses endine Kaarli koguduse õpetaja Einar Soone meile meenutab. Et järjekordne ajakiri ilmub Jõulupühadeks, on iseenesest mõistetavalt neist pühadest ka palju juttu: südamliku jõululoo jutustab Maara Vint, muusikateadlane Ene Pilliroog tutvustab meile kaunimate jõululaulude sünnilugusid ja kunstiteadlane Anu Allikvee kirjeldab köitvalt pisut teistsugust jõulupilti ja selles peituvaid sõnumeid.

Ei puudu ka järg kirikuisade elulugudele: Isa Ain Peetrus jätkab seda põnevat rida Püha Beda Auväärse tutvustamisega.

Saabuvat vabariigi aastapäeva silmas pidades piilume läbi meie kodumaaga ühel kuupäeval sündinud (kuigi aastate poolest noorema) Helja-Amanda Kukki'e loomingu tema elukäiku, mille on kirja pannud Margit-Mariann Koppel.

Intervjuu rubriigis kohtume meie koguduse aktiivse nõukogu liikme Mati Listraga.

Kaarli kiriku rajamise eest peetud võitluse eesotsas seisnud Toomgildi vanemast, edukast eestlasest ettevõtjast ja visast balti kodanlasest Hans Heinrich Falckist saab lugeda 1914. aastal ilmunud raamatu tõlkest. Avaldame raamatust esimese osa, teine ja kolmas osa ilmuvad juba järgmistes Sulase numbrites.

Lahket lugemist!

Sulase toimetis

Arthur Hughes (1832–1915) „Jeesuse sünd”, 1858

Tema on tee, tõde ja elu!

Vabaduseks on Kristus meid vabastanud. Püsige siis selles ja ärge laske endid jälle panna orjaikkesse! Gl 5:1

Advendiaeg kirikuaastas on Kristuse sünni ettevalmistuse aeg. On ootuse aeg. Vana Testamendi prohvetid kuulutasid Messia saabumist ette nende ajastule omasel kombel. Prohvet Malakia hüüab: „Pea tuleb oma templi juurde Issand, keda te otsite ja seaduse ingel, keda te tahate. Vaata, Ta tuleb, ütleb vägede Issand“ (Mal 3:1)

Evangeeliumides on talletatud Maarja lapseootuse lugu üsna mõjuvalt, täis salapära, müsteeriumi, mõistetamatust, kahtlust, usaldust ning samas ka alandlikkust ja kuulekust. Maarja väljendab oma tundeid sõnadega: „Mu hing ülistab väga Issandat ja mu vaim rõõmutseb Jumalas, minu Õnnistegijas, sest ta on vaadanud oma ümmardaja alanduse peale! Vaata, nüüdsest peale kiidavad mind õndsaks kõik sugupõlved, sest minule on teinud suuri asju Vägev, ja tema nimi on püha, ja tema halastus kestab põlvest põlve neile, kes teda kardavad!“ (Lk 1: 46–50)

Ristija Johannese isa Sakarias oli täidetud Püha Vaimu väega ja kuulutas: „Kiidetud olgu Issand, Iisraeli Jumal, et ta on tulnud katsuma oma rahvast ja on saatnud oma rahvale lunastuse ning on meile äratanud päästesarve Taave-

ti, oma sulase kojast – nõnda nagu ta maailma ajastu algusest on rääkinud oma pühade prohvetite suu kaudu – päästet meie vaenlasist ja kõigi käest, kes meid vihkavad, et osutada halastust meie esiisadele ja tuletada meelde oma püha lepingut, seda vannet, mille ta vandus meie isale Aabrahamile, et ta laseb meid päästetuna meie vaenlaste käest kartmatult teda teenida pühaduses ja õiguses tema ees kogu meie eluaja.“ (Lk 1: 67–75)

Ristija Johannes, Kristuse eelkäija, kuulutas meeleparandusristimist pattude andekssaamiseks prohvet Jesaja raamatu sõnadega: „Valmistage Issanda teed, õgvendage tema teerajad! Kõik kuristikud täidetagu ja kõik mäed ja mäekünkad tehtagu madalaks; mis on kõver saagu sirgeks, ja mis on mätlik, siledaks teeks, siis kõik liha näeb Jumala päästet!“

Kõrbeerak tunnistab Jeesusega kohtudes: „Vaata, see on Jumala Tall, kes võtab ära maailma patu!“ See sõnum oli erakordne, jahmatav ja võimas. Kellegi teisele ei omistatud sellist meelevaleta pattude üle. Kaduvuse üle. Surma üle.

Jeesus annab lootust, kui julgustab oma õpilasi, et need, kes temasse usuvad on ka ajast ja ruumist vabaks saanud. Tema, kes on ülestõusmine ja elu, on ka meie elu ja igavene õnnistus ja pääste.

Kiriklike pühade tähistamisel on vast rohkem aega süüvida kristluse olemusse. Mõtiskletakse

selle üle, milline võiks olla usust tulenev praktika meie tavaelus. Reformatsiooni 500. aastapäeva meenutamisega on erinevate sündmuste raames ikka ja jälle räägitud sellest, millist mõju on usuliikumine avaldanud Euroopa rahvaste kultuuri ja hariduse kujunemisele. Seda ka Eesti- ja Liivimaal. Me ei pruugi alati seostada meie esivanemate head lugemis- ja kirjutamisoskust kiriku nõudmisega tunda piiblitugusid ja õppida katekismuse kaudu kristlikke tüvitekste. Kuid see, et meie väikerahval on oma emakeel, lauluvara, kristliku moraali ja eetika alustõed ning töökultuur ja pereväärtuste austamine, tuleneb paljuskiriku kasvatuslikust õpetusest.

Kirik on parematel aegadel ikka oluliseks pidanud meelde tuletada Jumala lepitava käe ulatamist langusjärgsele inimpõlvele. Ta on fookusse seadnud Jumala sõna ja tema armuvahendite õndsakstegevate väe tähtsuse lepituse teostamisel. Süstemaatiline kirikuaasta ja suurte kirikupühade tähistamine aitab hoida Kristuse lunastuslugu elavana. See on nagu tee, mille kogupikkusest mõõdetakse igale päevale oma osa.

Küllap tajub iga ristiinimene seda mõõdet individuaalse vastuvõtlikkusega. Lastele õpetatakse maailmast arusaamist pildiraamatute abil. Kuid juba lugemisoskuse omandamisega suudab noor ise küllalt avaralt hankida teadmisi

elu nähtuste kohta. Vaja on uudishimu, teadmisjanu ja selgemat pilti sellest, kust me tuleme ja kuhu suundume. Tehniliste võimaluste kasutamisel on aga oht juba selles, et informatsiooni külluses ei suudeta eristada olulist ebaolulisest ja teadmiste hulk võib lämmatada õige teeviida.

Kas kehtib see ka kristliku usu ja armastuse kohta? Näeme ju nii rikkalikku sakraalset pärandit, mida on aastasadadega kogutud ja vanemate usku kui emapiimaga edasi antud. Tundub, et Euroopa kultuuris, omavahelises suhtlemises ja inimeseks olemises toetume küll kristlikule pärandile, aga piibellikud põhiväärtused ei kõneta paljusid enam argipäeval. Isegi kiriklike pühade tähistamine jääb paljudele võõraks. Ollakse oma

mõtetes ja eesmärkide seadmisel kinni olme- ja töömuredes. Rahu- tuks teevad vägivaldsed ja omavahelised suhted. Kokkulepetest ei peeta alati kinni. Purunenud lootusega kaasneb hirm ja ahastus. Tiirleme nagu meist sõltumatus ajarattas. Kas oleme orjad või elu- ja töönarkomaanid?

Looja eesmärk oli vabastada inimpõlv orjaikkest. Jumal sai inimeseks, Sõna sai Lihaks. Tõde teeb meid vabaks. Kristus ütleb: „Mina olen tee ja tõde ja elu. Ükski ei saa Isa juurde kui vaid minu kaudu!“ Kristuse osadus ja tema juhatavad sõnad aitavad hoida meid elu õigel kursil. Tema sõnades peitub tõde. Temal on meelevald taevas ja maa peal, mis purustab orjaahelad ja võimaldab usklikul vaba tahte kaudu valida

edasiliikumiseks tee, mis viib ellu.

Vast tunduvad needki mõtted mõnele liiga loosunglikud ja deklaratiivsed. Aga mis oleks siis muu väljapääs? Kellel teisel on meelevald purustada ahelad?

Jumal saatis oma Poja, Jeesus Kristuse, et meid maailma köidikutest vabaks päästa. Tema kingituse vastuvõtmine ja väärtustamine sõltub paljuski meie oma tahtest ning otsustamisest. Meie valikutest – kas vabadus või orjaikked?

Kristuse sünni on avanud meile tee Isa juurde ja Tema vägi teeb meid vabaks. Tema on tee, tõde ja elu!

Piiskop emeeritus

Einar Soone

Püha Beda Auväärne

Hea lugeja, mul on siiralt hea meel, et Sa saad käes hoida järjekordset Sulase numbrit. Aeg lendab ruttu ja märkamatu on suvest saanud talv ning loodetavasti katab maad praeguseks juba kena valge lumevaip. Vähemalt siin Whitehorse'is, kus ise seda artiklit kirjutan, on praegu lund meetri jagu ning külmakraade oma paarikümne kanti. Nii et jõulumeeleoluks on kõik valmis.

Käesolevas Sulase jõulunumbris jätkame aga oma kirikuisade teekonda ning reisime oma mõttemaailmas keskaja Inglismaale, et tutvuda kirikuisaga, kes geograa-

filiselt mõeldes paigutub täiesti omaette kategooriasse, kuid kellest ei saa ka kõige parema tahtmise juures ei üle ega ümber, sest ka tema jäetud pärand Kiriku varasalve on hindamatu väärtusega. Hea lugeja, tahan Sulle tutvustada Püha Beda Auväärset.

Püha Beda sündis Kirde-Inglismaal, Northumbrias, kas aastal 672 või 673. Tema ise on meile teada andnud, et kui ta oli seitsmeaastane, siis viisid vanemad ta naabruses oleva benediktiini kloostris abti hoole alla, et seal omandada haridus. Ta mainib, et veetis kogu ülejäänud aja oma

elust selle kloostris asunikuna. Ta kirjutab, et pühendas kogu oma aja Pühakirja õpingutesse süvenemisele. Peale kloostrireeglite ranget järgimist tundis ta alati suurt rahulolu igapäevasest kirikus laulmisest, ning heldis õpingutest, või siis õpetamisest ja ka kirjutamisest. (*Historia eccl. Anglorum*, 24. osa).

Nimelt kujunes Bedast välja üks kõige silmapaistvamaid õpilasi ja erudeeritumaid tegelasi

keskajal. Seda kõike sellel lihtsal põhjusel, et tema kloostriülemad omasid ligipääsu paljudele käsikirjadele, mida neil oma ametivisiitide ajal Rooma oli võimalus laenata ja teatud ajaks kloostrisse tuua. Beda õpetamise ja tuntusega käisid kaasas ka sõprussidemed paljude selle aja tähtsate tegelastega, kes omakorda julgustasid teda jätkama oma tööd samas vaimus, ning millest vaieldamatust said kasu paljud teisedki ja seeläbi loomulikult ka kogu Kirik.

Kui Beda jäi ühel hetkel raskesti haigeks, siis isegi sellel ajal ei katkestanud ta oma tööd, vaid säi-

litas sisemise rõõmu, mis väljendus ka tema palvetes ja lauludes. Ta võttis kokku oma kõige tähtsama kirjatöö *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* järgmise invokatsiooniga: „Ma palun Sind, hea Jeesus, et sellele, kellele Sa oled andnud juua teadmiste allikast, et Sa võimaldaksid ühel päeval tal ka Sinu juurde tulla, kes Sa ise oled kõikide teadmiste allikas, ja et ta saaks olla Sinu palge ees igavesti“. Püha Beda Auväärne suri 25. mail 737. aastal. Tol aastal langes sellele kuupäevale Jeesuse Kristuse taevaminemispüha.

Pühakiri (Piibel) oli Püha Beda

Auväärse jaoks katkematuks teoloogilise mõtiskluse allikaks. Peale ühe pühakirjateksti kriitilist uurimist mainis Beda, et pühakirja tuleb tõlgendada kristoloogilises võtmes, püüdes kokku tuua kaks elementi. Ühelt poolt vaadatuna tuleb täpselt kuulata ja mõista teksti iseeneses. Aga teiselt poolt vaadatuna on Püha Beda absoluutselt veendunud, et võti Pühakirja mõistmiseks seisneb Kristuses – Kristus on Jumal, ja Jumal on koos Kristusega, Tema valguses, ning selles valguses suudame kokku tuua Vana Testamendi ja Uue Testamendi kui ÜHE Pühakirja.

Vana Testamendi ja Uue Testamendi sündmused käivad käsikäes. Need koos moodustavad nagu ühe teekonna, mis juhatab meid Kristuse juurde, kuigi neid on väljendatud erinevate märkide ja institutsioonidega. Näiteks võib siinjuures välja tuua Moosese poolt kõrbes püstitatud seaduselki ja Jeruusalemma esimest ja teist templit. Need kõik annavad meile sümbolina tunnistust Kirikust, uuest templist, mis on rajatud Kristusele ja elavate kividenä apostlitele, mis on koos hoitud armastuses Püha Vaimu läbi. Ja nii nagu paganad toetasid templite ehitamist, leides selleks vajaliku väärtusliku materjali ning tehnilise kogemuse ja asjatundlikkuse ehitajate näol, nii samamoodi rajasid apostlid ja õpetajad Kiriku. Ning seda mitte ainult juudi, kreeka või ladina liinist, vaid ka uusrahva seast, kelle hulgas Beda hea meelega tõi esile ka iiri keldid ja anglosaksid. Püha Beda nägi ja mõistis universaalse kiriku

dimensiooni, mis ei ole piiratud ja säilitatud vaid ühe spetsiifilise kultuuri jaoks, vaid mis koosneb paljudest kultuuridest üle kogu maailma. Ning see Kirik peab olema avatud Kristusele ning leidma oma sihi Kristuses.

Veel oli üheks lemmikteemaks Püha Beda jaoks Kiriku ajalugu. Olles põhjalikult õppinud perioodi, mida on kirjeldatud ka Apostlite tegude raamatus, uuris Püha Beda põhjalikult ka kirikuisasid ja kirikukogusid. Ta oli veendunud, et Püha Vaimu töö jätkub läbi kogu Kiriku ajaloo. Oma teoses *Chronica Maiora* toob Beda esile kronoloogilise sündmuste kava, millest omakorda hiljem saab üldilmse Kiriku kalendri „*ab incarnatione Domini*“ alustala.

Püha Beda eluajal arvestati aega Rooma linna asutamise algusest. Mõistes aga, et kõige õigem viide ja ajaloo keskpunkt on Kristuse sünd, pärandas Beda meile kalendri, mille kohaselt algab ajaarvamine meie Issanda inkarnatsiooni (lihaksaaamise ehk sünni) järgi.

Beda reastab ajaliselt ka esimesed kuus oikumeenilist kirikukogu ning kogu nendega kaasneva sündmustiku, tuues tõepäraselt esile kristliku doktriini (õpetuse), nii marioloogilisest kui ka soterioloogisest seisukohast, ning mõistes seejuures hukka monofüsiitide ja monoteletide, ikonoklastide kui ka neo-plagiaatide hereesiad (eksiõpetused).

Viimaseks koostas Beda dokumentaalse täpsusega ja kirjandusliku asjatundlikkusega inglise rahvaste kiriku ajaloo, mis andis talle

tunnustuse „Inglise historiograafia Isa“ nime läbi.

Peamised tunnusjooned, mida Beda on püüdnud siinjuures esile tuua, on järgmised:

a) Katoolsus – siinjuures on silmas peetud ustavust traditsioonile ning samal ajal avatust ajaloolistele arengutele, pidades silmas asjaolu, et see on nagu teekond, milles ühtsus seisneb erinevuste tunnustamises, mitte eirates siinjuures ka ajaloolist ja kultuurilist erinevust, millest on kirjutanud ka Paavst Gregorius Suur Canterbury Augustinusele, keda peetakse Inglismaa apostlikuks.

b) Apostoolsus ja Rooma traditsioon – Beda pidas väga oluliseks rõhutada kogu iiri ja keldi rahvale Ülestõusmispühade tähistamist kooskõlas Rooma kalendriga. Tema töötas välja „*Computo*“, milles tõi teaduslikult välja Ülestõusmispühade täpse kuupäeva, ning sellest kujunes eeskujuga kogu Katoliku Kirikule, mille ümber rajati kogu kiriku liturgiline kalender.

Püha Beda oli ka väga silmapaistev liturgilise teoloogia õpetaja. Oma jutlustes pühapäevadeks ja kirikupühadeks jõuab ta nende sisus tõelise müstagoogiani; ta õpetab usklikkonda tähistama usu saladusi rõõmuga ning tõlgendama neid nende igapäevasesse ellu, oodates samal ajal Kristuse tagasitulekut, mil meie ihud saavad kirkastatud ning me saame osaleda ofertooriumi protsessioonis Jumala igaveses taevases liturgias.

Järgides paljude kirikuisade, nagu näiteks Kirilli, Ambrosiuse ja Augustinuse kateheesi, õpetas Beda, et kristliku initsiatsiooni sakramentide läbi ei ole me ainult kristlased, vaid ka justkui Kristus ise. Tõepoolest, iga kord kui usklik hing armastavalt võtab vastu ja säilitab Jumala Sõna, nii nagu seda tegi ka Püha Neitsi Maarja, temast n.ö. eostub ja sünnib uuesti Kristus. Ja iga kord, kui grupp neofüüte saab osa Ülestõusmispühade sakramentidest (ristimisest, konfirmatsioonist ja armulauast), „sünnib Kirik uuesti“. Või siis kaasaegsemat kõnepruuki kasutades võime öelda, et Kirikust saab „Jumala Ema“, osaledes oma laste loomises Püha Vaimu töö läbi.

Sellisel moel teoloogiat käsitledes, sidudes selle Pühakirja, liturgia ja ajaloo, on Pühal Bedal ajakohane sõnum oma aja erinevate valdkondade esindajatele:

a) Skolastikutele (*doctores ac doctores*) – ta toob välja kaks olulist ülesannet: uurida (eksamineerida) Jumala Sõna imesid selleks, et seda säilitada ligi tõmbaval ja ahvatleval moel usklikkonna jaoks; ning selgitada dogmaatilisi (õpetuslikke) tõdesid: vältides seejuures hereetilisi komplikatsioone ning hoides alal „katoliiklikku lihtsust“, jäädes ise seejuures oma hoiakus alandlikuks sulaseks, kellele Jumal on andnud anni osa saada Tema riigi saladustest.

b) Pastoritele – nende peamiseks ülesandeks on jutlustamine, mitte ainult oma sõnades või pühakute eeskujuga läbi, vaid

asetades ka suure osakaalu ikoonide (pühapiltide), protsessioonide ja palverännakute tähtsusele. Beda soovitas, et pastorid kasutaksid Vulgatat (Pühakirja tõlge ladina keelde) nagu seda tegi ka tema ise, selgitades Usutunnistust ja Meie Isa Palvet.

- c) Beda soovib ka inimestel, kes pühendavad täielikult oma elu palvele, elada vennalikus osaduses ja areneda vaimlikus elus askeesi ja kontemplatsiooni läbi ning võtta sellist apostolaati tõsiselt. Mitte keegi ei saa pidada Jumalat oma isiklikuks omandiks, vaid pigem peaksid võimaldama kõigil osa saada Jumala armust, mis on kingitus kogu inimkonnale. See tähendab omakorda koostööd piiskoppidega oma vaimulikes ülesannetes, millest üks esmasid on iseenda elu ohverdamine evangelisatsioonitööks paganate (mitteusklike) hulgas, ka eemal iseenda kodumaast, olles n.ö „Palverändurid Jumala armastuse eest“ („*peregrini pro amore Dei*“).

Oma Ülemlaulu kommentaaris asetab Püha Beda kõrvuti sünagoogi ja Kiriku tähtsuse kui kaastöölised, kelle ülesandeks on Jumala Sõna külvamine. Kristus, kes on Kiriku Peig soovib näha Kirikut, mis suudab vastu panna tormidele, mis käivad kaasas evangelisatsioonitööga. Ülemlaulu esimeses peatükis annab Peig teada, et ta on tõmmu, aga nägus (*nigra sum sed formosa*) – Beda tõlgendab seda nii, et siinjuures on eesmärgiks ka teiste viinamägede

hooldamine, mille keskele tuleb rajada mitte ajutine, vaid püsiv eluase. Ehk siis teisisõnu öelduna tuleb integreerida evangeelium inimeste sotsiaalsesse ja kultuurilisse konteksti.

Sellest perspektiivist lähtuvalt õhutab Kiriku doktor Beda kiriku usklikkonda olema hoolas religiooni õpetamises, tuues siinjuures eeskujuks apostlite elu ja töö. Samas julgustas Beda kogu usklikkonda palvetama lakkamatult, tuues oma elus esile selle, mida nad pühitsevad liturgias, pühendades kõik oma tegevuse Jumalale kui vaimse ohvri, mis on ühendatud Kristusega.

Eakamale Kiriku liikmeskonnale andis Beda teada, et igas oma pisimas koduses tegevuses peavad nad imiteerima Kristust, ning seeläbi täidavad nad ka ise preestri, pastori ja juhi rolli, kasvatades seeläbi oma lapsed üles kristlikus usus. Väga oluliseks pidas Beda siinjuures ka, kui vähegi võimalik, igapäevast osasaamist Pühimast Armulauasakramendist.

Püha Beda tundus, pühadus ja tarkus, mis tulid ilmsiks juba tema

eluajal, tõid talle tiitli „Auväärne“. Paavst Sergius I nimetas teda niimoodi, kui ta kirjutas kirja Beda kloostrülemale ehk abtile 701. aastal, milles palus Bedal tulla teatud ajaks Rooma, et olla paavsti ajutiseks nõunikuks erinevates kiriku tegevust puudutavates küsimustes.

Pärast Beda surma levisid ta kirjatööd laialdaselt nii tema kodumaal kui ka kogu Euroopa kontinendil. Püha Bonifatius, saksa misjonär (suri 754. a), palus Yorki peapiiskoppi ja Wearmouthi abti, et nad saadaksid koopiaid mõnedest Beda kirjutistest, et nii tema ise kui ka tema kaaslased saaksid osa vaimulikust valgusest, mis nendes sisaldus.

Notker Balbulus, Sankt Galleni abt (suri a 912), tuues esile Beda suurepärase mõjuvõimu, võrdles teda kui uue päikesega, millel Jumal lasi tõusta, ning mitte idast (nagu päike tõuseb), vaid läänest – et valgustada kogu maailma.

Vaatamata oma retoorilisele rõhuasetusele on ilmselge asjaolu, et oma kirjatöödega jättis Beda väga efektiivse pärandi ehitamiseks üles kristlikku Euroopat, milles nii erinevad inimesed kui ka kultuurid segunesid teineteisega, andes neile seeläbi ühise fusioonoomia, mille inspiratsiooniallikaks oli kristlik usk. Meil jääb üle vaid loota ja palvetada, et ka tänapäeval võiks Kirikus esile tulla Beda taolisi inimesi, et hoida koos kogu kontinent. Loodame ja palvetaime, et saaksime taasavastada meie ühised juured, et olla sügavalt inimliku ja autentse kristliku Euroopa rajajad.

Kokkuvõtlikult lõpetuseks: Püha Beda Auväärne sündis Pühade Peetruse ja Pauluse kloostri läheduses Wearmouth-Jarrow's. Vane-
mad saatsid ta sinna juba lapsepõlves, kus ta omandas hariduse abtide Benedict Biscop ja Ceolfridi hoole all. Samas benediktiini kloostris sai temast munk. Preestripühitsuse võttis ta vastu kolmekümnendal eluaastal. Beda veetis kogu elu selles kloostris, kui vaid välja arvata mõned ajutised visiidid mujale ning pühendas kogu oma aja Pühakirja uuringutele ning õpetamisele ja kirjutamisele. Teda peetakse oma aja üheks kõige haritumaks inimeseks ja kogu inglise kirjanduse mõjutajaks. Tema tuntumateks kirjatöödeks on vägagi usaldusväärne kommentaar viiele Moosese raamatule ning teistele Pühakirja osadele, teoloogilised

ja teaduslikud käsitlused, ajaloolised kirjatööd ning biograafiad. Tema kõige tuntum töö on aga „Historia Ecclesiastica“, mis valmis 731. aastal. Selle teose sisuks on ülevaade kristluse ajaloost Inglismaal kuni 729. aastani ning see on kogu Inglismaa kiriku ajaloo esmaseks allikaks. Nimetuse „Austusväärne“ on ta teeninud oma tarkuse ja teadmiste tõttu. See tiitel omistati talle ametlikult Aacheni kirikukogul 853. aastal. Ta oli väga ettevaatlik skolastik ja tunnustatud stilist, Inglismaa ajaloo „Isa“; esimene, kes hakkas ajalugu arvestama Kristuse sünni järgi (Anno Domini), ning 1899. aastal kuulutati ta Inglise Kiriku doktoriks.

Püha Beda Auväärse nimepäev on kirikukalendris 25. mail. Paavst Leo XIII kuulutas ta 1899.

aastal Kiriku doktoriks. Püha Beda Auväärne on kaitsepühakuks nii Inglismaa kirjanikele kui ka ajaloolastele. Ning peale selle kuuluvad tema eestkoste alla ka tema eluga seotud paigad nagu Yarrow, Tyne ja Wear.

Tahan siia päris lõpetuseks liisada lihtsa palve, mille on meile jätnud Püha Beda ise:

Oo Kristus, meie Hommikutäht,
igavese valguse hiilgus,
särades vikerkaare hiilguses,
tule ja ärata meid üles
meie ükskõiksuse nukratest toonidest
ja uuenda meie sees LOOTUSE and.
Aamen.

Isa Ain Peetrus

Jõuluöö

Suurte põliste laante keskel kõrgus vana lagunened ja hüljatud kirik. Varem oli see kirik kandnud nime Jeesuse Ihu, kuid nüüd olid inimesed isegi selle nime unustanud.

Metsade süles asusid üksikud talud ja tundus täiesti uskumatu, kuidas inimesed seal üldse elasid, kust nad endale toitu hankisid, kuidas leidsid tööd ja Jumala armust hakkama said.

Puusepp Joonas elas esivanemate talus metsade südames. Ta oli üksik poissmees ning elas koos koera, kassi ja utetallega, kes olid talle armsad nagu lihased lapsed.

Oli jõuluõhtu. Päev oli olnud hämar ja lühike. Põhiline valgusallikas oli lumi, mis hiilgas ühtviisi nii päeval kui öösel. Joonas oli just viinud metsloomadele toitu söötmispaika, mille ta oli rajanud kodu lähedusse.

Jõulupuud Joonasel kodus polnud, sest tal ei jätkunud südant raiuda metsast kuuske. Siiski oli ta oma kambrisse toonud paar kuuseoks ja ehtinud need paberist väljalõigatud lumehelvestega.

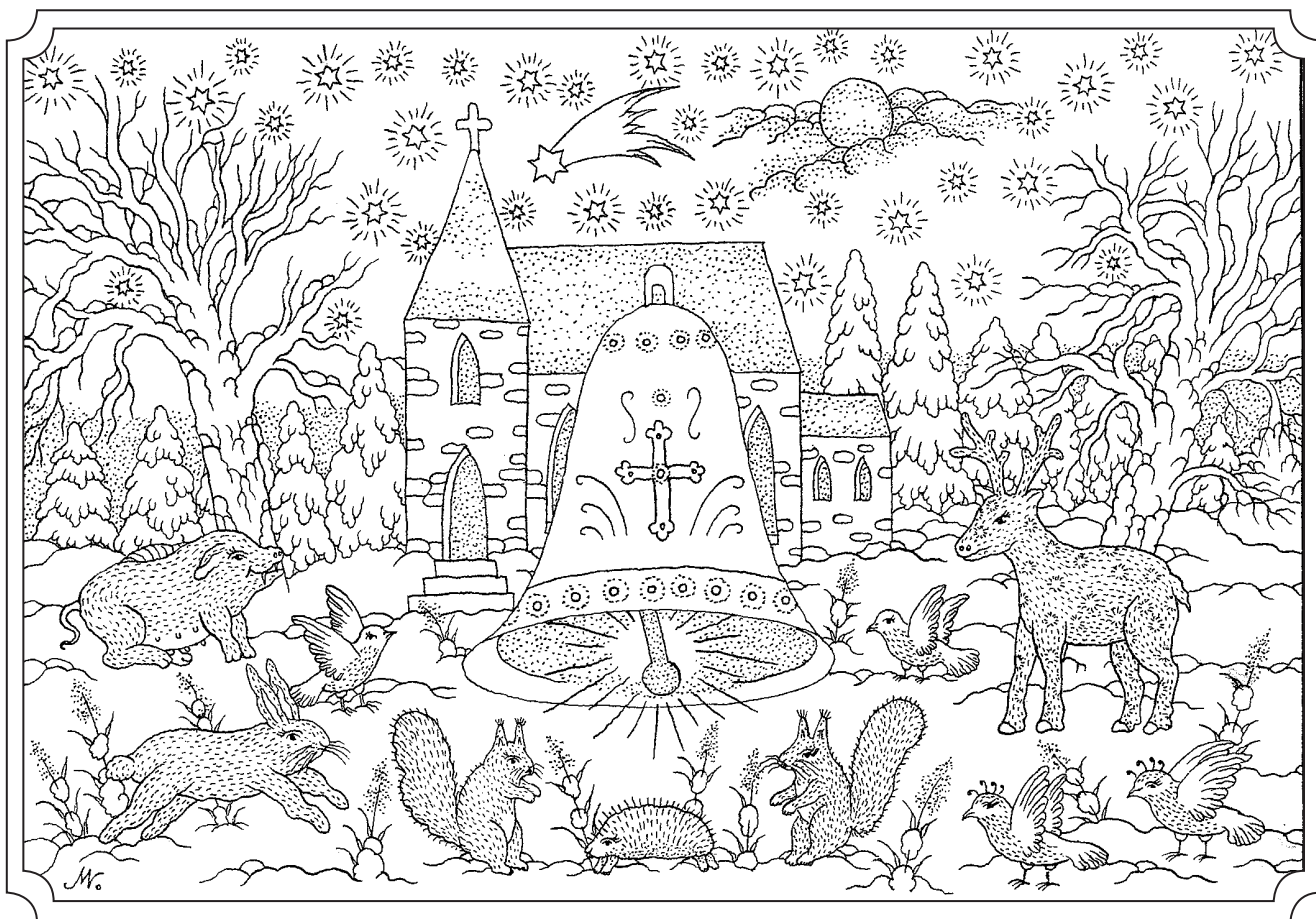
Nüüd istus mees kustuva ahju ees ning ta lemmikloomad: koer Mustik, kass Täppi ja utetall Vilja magasid soojas toas õndsas und.

Joonas soojendas hõõgivate tukkide kohal käsi ja mõtles Jumalast. Ta oli maast madalast oma Loojat armastanud, käies koos isaga seal samas vanas kirikus, mis lagunes juba tollal, kuid mille ukсед olid siiski avatud, vaatamata sellele, et aknaklaasid olid katkised, katus tilkus läbi ja kirikukell oli mõrarenenud.

Tema isa oli kirikuõpetaja, nagu oli olnud ka ta vanaisa selles samas Jeesuse Ihu kirikus põliste metsade keskel.

Joonase pilk peatus seinal suure naela otsas rippuval suurel võtmel. Kiriku võti. Joonase hing täitus selsamal hetkel igatsusega Jumalakoja järele. Ta pani kasuka selga, vildid jalga ja sooja kootud mütsi pähe. Siis võttis ta seinalt võtme ja pistis põue. Heitnud pilgu oma magavatele loomadele, seadis ta sammud kiriku poole.

Taevas särasid tähed ja lumi hiilgas kalliskivivaibana. Imestades nägi Joonas, et metsloomad olid sisse tallanud raja, mida mööda ta nüüd pühakotta läkski.

„Armas Jumal, Sa oled loonud maailma nii imeliseks. Sa külvad suvel kastet ja talvel lund, paned kasvama ja kohama metsad, oled voolinud iga puuoksaks ja lumehelbe nagu meistriteose. Sina söödad

ja joodad meid ning katad meid riietega, annad meile peavarju ja kaitset. Sina süütad lambid ja küünlad meie kodudes, et me ei peaks pimeduses kobama nagu eksinud rändurid. Sina läidad valguse meie hingesse oma Vaimu läbi. Sina oled Kolgata ristil ohverdanud oma kalli Poja Jeesuse Kristuse, et meie, vaesed patused, saaksime lunastatud ja päästetud. Au olgu Sulle, Jumal! Au olgu Sulle, Issand! Au olgu Pühale Vaimule!“

Nõnda Jumalat kiites ja tänades oli Joonas jõudnud Kristuse Ihu kirikuni. Keegi oli kiriku esise ja kiriku trepi lumest puhtaks rookinud ja luuaga üle pühkinud. Joonas võttis põuest võtme, et avada kiriku uks, kuid leidis oma üllatuseks ukse juba avatud olevat.

Ta astus sisse ja nägi, et kirik oli täis mahedat valgust.

Pinkides istusid säravates valgetes rüüdes kuldsete juustega inimesed. Kuid ei, need ei olnud inimesed, vaid hoopis taevased inglid, kes kiitsid lauldes Jumalat.

Altaril olid süüdatud küünlad ja selle ees seisis söim, milles magas Jeesuslaps.

Joonas tundis, kuidas vaim tema sees ülendatakse, tundis, kuidas ta tõstetakse taevastesse kõrgustesse.

Siis meenus talle vana tornikell, mis polnud juba aastakümneid helisenud. Ta tõusis mööda treppi kirikutorni ja koos temaga lendas sinna ka ingel, kes puudutas oma tiivasulgedega mõra vanas kirikukellas ja kell sai ot-

sekui uueks. Joonas võttis kätte kellanööri ja tõmbas – kell helises heledalt ja jäigi helisema. Jõulukellad kajasisid üle laante ning mets rõkkas kellahelinast. Metsloomad kuulatasid oma teedel ja nende südamed helisesid kellahelinale vastu. Nad lahkusid oma pesituspaikadest ja kogunesid kiriku juurde. Inimesed oma sängides avasid unest rasked silmad ja ütlesid: „Kristus on sündinud, meie Õnnistegija, kes on toonud maailmale pääste.“ Ka väiksed lapsed kuulsid unes kellahelinat, naeratus ilmus nende nägudele ja jäigi sinna püsima.

Joonas laskus trepist alla kirikusse, kus inglid endiselt Jumalateenistust pidasid. Ta läks kirikuuksele

ja mida ta seal nägi! Metskitsed olid kogunenud ukse alla ja jänesed hüpplesid rõõmsalt kirikuesisel platsil, hoolimata huntidest ja rebastest, kes eemal puude vahelt uudistasid. Põdrad olid seltisks metskitsedele ja metssiga poegadega tuhnis värskes lumes, lootes midagi hamba alla leida. Puulatavides hüppasid oksalt oksale noored ilvesed ja oravad loopisid kuuse otsast vallatult käbisid.

Joonas tegi ristimärgi: „Olge õnnistatud Jumala loodud metsloomad! Jätkugu teil toitu ja ärgu olgu talv teile karm. Häid jõule!“

Oli jõuluöö Issanda Ihu püha-kojas ja Joonas oli ainuke inimene, kes seal viibis. Sellest ööst jäidki ki-

rikukellad ta südamesse helisema.

Sel ööl kirikutrepil seistes ütles ta: „Ma teen endale südameasjaks see kirik korda teha. Katus saab lapitud, aknad parandatud, kell aga heliseb juba praegu endist viisi. Kummalegi poole kirikut saab rajatud loomade söötmisplatsid, et ka metsloomad saaksid osa Jumala Armust.“

Ja seda kõike tegi Joonas Jeesuse Kristuse ja inglite abiga. Järgmisel aastal jõulude ajal sõideti juba regedega läbi metsa kirikusse ja kirikukellad helisesid metsade südames aasta läbi.

Maara Vint

Vääna-Jõesuus 2017

Üks visa balti kodanlane

Hans Heinrich Falckist järelejäänud ülestähenduste järgi avaldanud Paul Th. Falck. Riga, Verlag von Jonck & Poliewsky, 1914. Tõlkinud Alar Maas. Toimetanud Rolf Liiv.

Eelmärkus

Niisuguste mälestuste juurde, mis on loetavad romaanina ja elavad üle paljud tuhanded väga armastatud ja paljuloetud romaanid, kuuluvad Wilh. V. Kügelgeni „Vana mehe noorusmälestused“. Kuni tänase päevani on need lihtsalt jutustatud „noorusmälestused“ elanud üle ühe väljaande teise järel. Selle teosega on meie ees asuval ülestähendustel ainult mõnda ühist, nimelt sama aeg 19. sajandi alguses. Aga kui kaks eri inimest

ka tegutsevad sealsamas, ei ole see ometigi midagi sarnast. Igaühel on oma ümbruskond, omad huvid ning seega ka erinev, isiklik vaa-de elule. Ning seeläbi muutub ka kuju, kuna erinevalt on kujunenud isikud, kellega nad suhtlevad, niisamuti nagu nende isikute arusaamad ning seega kogu elu mil-jöö. Nii elatakse koos Kügelgeniga peaaegu ainult Saksamaal, Falckiga peaaegu ainult Eestimaal jne.

Neid „Ülestähendusi“ olen ma kordusi kustutades siin-seal kärpinud ning muutnud mõnede hä-davajalike sõnade vahendusel tea-taval määral nende kuju. Loodan, et nad selle vanahärra enda soovitud redaktsiooni tõttu oma huvi-tavusest midagi ei ole kaotanud. Sest kadunud pole seeläbi midagi

muud kui ballast, mida keegi ei vaja. Ning võitnud on lühidus.

Me ei pea imeks panema, et mees, kes suutis kõike, oma vanadel päevadel sõprade soovil ka kirjanikuks hakkas. Olen tema külalislahkes majas tundma õppinud paljusid mehi, kes mõistsid küll humoorikalt, lõbusalt ja huvitavalt vestelda, aga kellele kirjutama hakata osutus raskeks. Üks niisugune mees oli pastor Lais¹. Tema lubas vanahärra mälestused redigeerida ja välja anda. Sel ots-tarbel võttis ta Falcki surma järel ka tema mälestused. Ent kuigi ta

¹ Otto Christoph Lais (1823–1886), Kaarli koguduse õpetaja 1863–1868. (Toim.)

elas tema üle 12 aastaga, ei asunud ta nende kallal tööle. Nõnda ei jäänud mul muud üle kui töö 1886. aastal üle võtta. Suurimal määral valmistas mulle raskusi viimane elulõik. Selle osa jaoks leidis vaid leheväljalõikeid, tänuadresse ja -kirju, samahästi kui puudusid aga ülestähendused temalt endalt. Võib-olla oligi ta kavatsuseks lõpuks kasutada vaid võõraste öeldut, et siis lugeja võiks luua erapooletu otsuse tema selle eluperioodi kohta, mil ta pälvis nii rikkalikult tunnustust kui ka haavavat tänamatust.

Mehe hindamisest tuli mul loobuda, kuna see mulle kui tema pojale ei sobiks. Peaksin ma siiski olema seda teinud nendes mõningates vahelausetes, mis olid vajalikud lisada, et tema eri eluepisoodide omavahel ühendada, siis ärgu pandagu seda mulle pahaks, vaid andestatagu see mulle kui pojale, kellenä ma ei saa mitte teisiti kui aukartuses oma isast kõneleda. Sest mida me endast kujutame, selle võlgname oma vanematele, kellele au on meie au ja kelle mälestust me peame pühaks pidama. Niisuguses arusaamises esitan ma „Ülestähendused“ avalikkusele, enne kui ka mind Kõigevägevam ära kutsub.

I Poisi- ja õpiaastad (1791–1815)

Hans Heinrich Falck sündis Eestimaa, Järva maakonnas Järvajõe külas 4. (15.) aprillil 1791. aastal. Tema isa Niklas oli sünnilt rootslane ja arvestas oma vanemaid kuni Linköpingi piiskopi Erich Falckini, kes oma abikaasa Christine Arvidsdotteri (sündinud Stu-

re, suguluses Ugglaga) vahendusel oli suguluses kuningas Gustav Vasaga selle kolmanda naise Karin Gustavsdotteri-Stenbocki kaudu. Piiskopi poeg oli ooberst Bengt Falck, kes koos riiginõunike Gustav ja Sten Baneri, Thure Bjelke ja Erik Sparrega Linköpingi veresauhas 1600. aastal oma pea kaotas. Selle Bengti järeltulijad rändasid Soomessse ja sealt tuli Niklas 18. sajandil Eestimaale. Ma ei ole saanud välja selgitada, kas ka Tallinna ja Riia raehärrade suguvõsad pärinevad samast tüvest.

Sellele põlvnemisele aga ei pööranud Heinrich Falck kunagi tähelepanu, vaid ütles ikka: „Parem omada võimalust paruni kombel elada kui lasta end paruniks sõimata ja elada nagu lurjus“. Tema põhimõtteks olid „tööta ja palu Jumala õnnistust“ ning „ära ole kunagi kitsi, vaid suurejooneline ja helde, sest keegi ei saa oma rikkusi hauda kaasa võtta“. Tema ema, neiu põlvnimega Gertrude Koppelsohn, oli sündinud Eestimaa Keila-Joa lähedal Meremõisas: nii ühendas Heinrich Falck oma iseloomus kodanliku töökuse ja kõrgema määra suursugususe, mis oli tema tegudes endastmõistetav. Seal, kus vaja, oli ta kokkuhoidlik, ometi niisama helde seal, kus kristlase kohus seda kauplemises nõudis.

Heinrich Falcki varaseim mälestus pärineb seitsmenda eluaastast. Ta jutustab, et see oli 1798. aastal, kui üks ta isa nõbu Andreas Falck neid Järvajões külastas. „Talle pidid olema väga meeldinud mu aabitsatarkused, sest pärast pikemat arupidamist

vanematega võttis ta mind endaga kaasa Tallinna ja pani Pühavaimu kiriku juurde kõster Riemanni kooli, kus käies ma keiser Pauli ajale kohaselt kandsin vormiriietuse kõrval tollal tavapäraselt patsiga soengut. Kahjuks kestis see ilus aeg, mille vältel võisin osa võtta regulaarsest õppetööst vaid kaks aastat. Sest juba 1800. aastal tuli mu isa linna ja võttis mu koju. Suvevaheajaks, nagu seda toona nimetati“. Häda oli Bengt Falcki järeltulijaid juba ammu Soomes õpetanud töötama ja palvetama. Nad olid enamasti läinud kas vaimulikkusse või omandanud teisi kodanlikke ameteid nagu meie Heinrichi isa, kes sai rentnikuks (*Arrendator*) ja lõpetas ühe veski rentnikuna. Neuenhofi rentnikuna Kadrina kihelkonnas põles õnnetuseks ühel ööl ta elumaja ning päästa õnnestus üksnes elu. Selles õnnetuses läksid tuleroaks ka kõik dokumendid ning isa, kes ei tahtnud jääda legitimeerimata ja dokumentideta alamrahval liikmeks, lasi end Rakverre sisse kirjutada kodanikuna. Ainus asi, mille ta hiljem veel tuhost leidis, oli meie pitsat sellise vapiga, nagu seda veel praegu Stockholmis rüütlimajas võib näha ja mida nende ülestähenduste väljaandja hoiab au sees kui kallist reliikviat.

Selle asemel, et teda Tallinna kooli tagasi saata, pidas isa poisi kodus, kuhu see jäi kolmeks aastaks. Seejärel andis ta poisi, kes ei tahtnud mõeldriks saada 12-aastaselt üle Rakveres kübarategijale Budeusele. Seal pidi see töötama mõned aastad õpipoisina.

Ta jutustab, et „kübarategija

juures võis olla möödunud kaks aastat, kui mind külastas Rakveres mu isa ja leidis, et kübarategija jääb ikkagi vaeseks meheks. Ta oli vahepeal Lehtses Ambla kihelkonnas hr Huenelt võtnud kaks veskit rendile ja jõudnud end rahaliselt paremasse seisukorda viia. Budeus kurtis ikka, et väikeses linnakeses „teenib vaevalt igapäevase leiva“ ja et „selle käsitööga sellel maal palju teenida ei saavat“. Isa püüdis mind veenda kübaratöökojast lahkuma. Ta ütles, et mina küll ka ei ole suutnud koguda varandust, kuid möldrina on igapäevast leiba ikkagi. Nii et tule minuga ja hakka möldriks. Mina ei tahtnud ja tõrkusin kaasa minemast, sest olgugi 14-aastane, olin pühapäeviti ja pärast tööpäevade lõppu teeninud üle 5 tubla, parandades niisuguseid vanu mütse, mille vastutõtmisest Budeus oma renomee hoidmise nimel oli loobunud.“

Ent tõrkumine ei aidanud, poeg pidi minema isaga ja nii sai väikesest kübarategijast 1806. aastal mölder.

Ta jutustab edasi, et „Lehtse vesiveski jahvatas kevadel ja sügisel üsna hästi, aga suvel kuivas oja päris kokku ning talvel jällegi jäätus tihti. Nendel aastaagadel olime määratud tuuleveskile, ent nii nagu tuulega, oli ka tööga lugu muutlik ja tuulevaikuste aegu polnud samahästi kui mitte midagi teha“. Tema aga, nagu ta hiljem sageli kordas, ei olnud sündinud logelejaks. Ta otsis tegevust ja leidis ka. Lehtses elas saksa rätsep, kellega ta tegi tutvust ja alustas oma vabal ajal rätsepatöö proovimisega. Põhilised tööd olid

parandused ja nõnda külastas ta oma meistriga suvel ja talvel, mil möldritöö võrdlemisi vaiksena püsis, ka naabruses asuvaid mõisu. Nimelt tuli enne jõule palju õmblemist. Nii vähe kui ka oli kuldset pinda sel käsitööl tollal vaesel maal, on ometi huvitav teada, kuidas meie kübarsepp ja mölder proovis ka rätsepaametit, et oma 16 eluaasta kiuste jõuda iseseisva toimetulekuni.

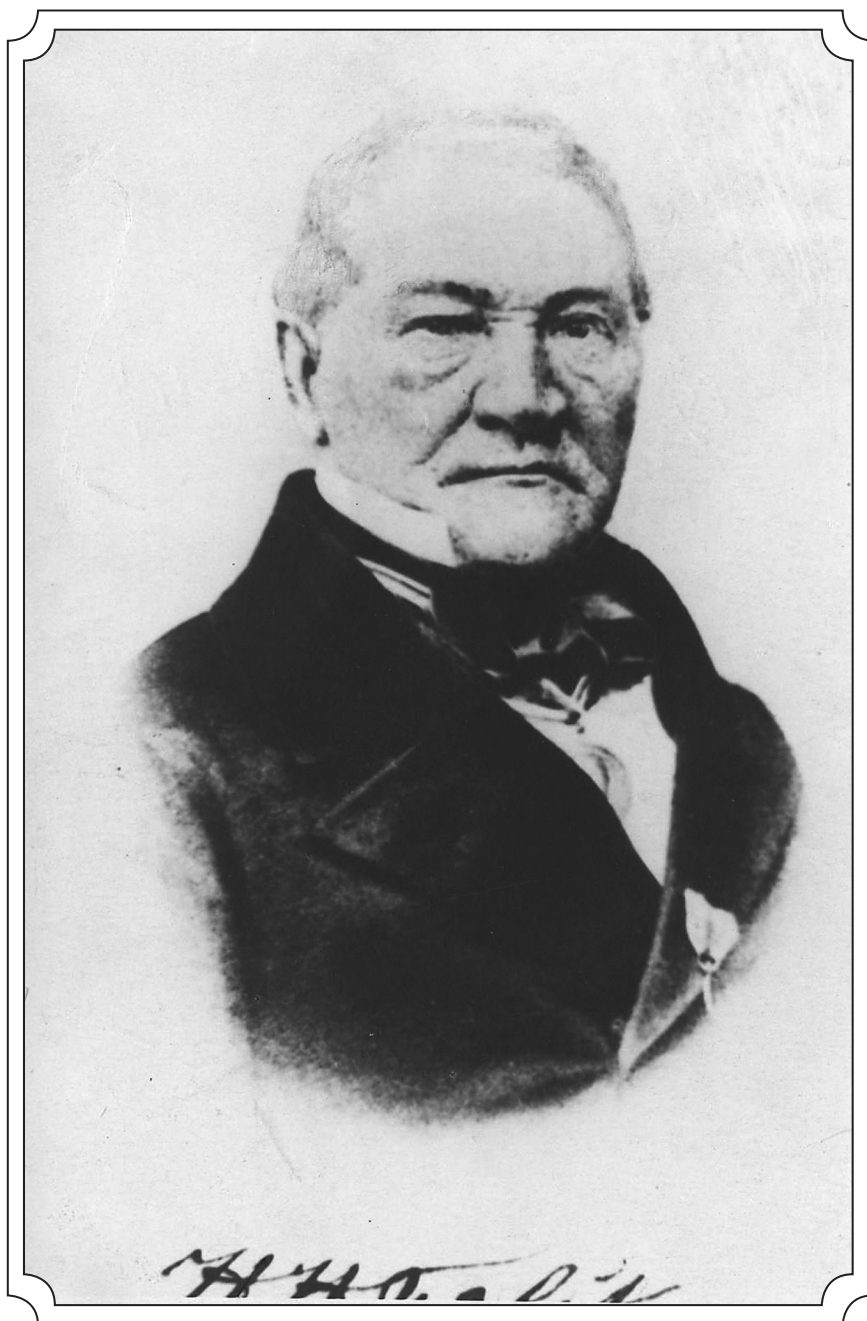
Sel kombel möödusid mõned aastad Lehtses, kuid hoolimata sellest, et ta oli tegev kolmel alal, ei leidnud ta enda arvates end veel küllalt tegevuses olevat. Ka põllumajandus, millega isa muu kõrval tegeles, ei aidanud selle püüdliku nooruki maailmataju avardada. Ent ta õppis seda, mis ta vaatevälja jäävast õppida oli ja et ta sel ajal tänu oma tegevusele paljudesse mõisatesse sattus, sai ta paljuski targemaks ka põllumajanduse ja põllumajandustehnika valdkonnas. Hiljem, kui ta sai ise suurmaaomanikuks, tuli see talle väga kasuks.

Vahepeal oli isa leidnud kõrvaltegevust. Mõisasepp jättis palju soovida ning et isa oli end selles käsitöös kui oma lemmikharrastuses harjutanud ja oli iseäranis hea tööriistade valmistaja, otsustas ta rajada veski kõrvale seppaja. Mõeldud, tehtud! Ning nii õppis Falck siis ka seda käsitööd ja muretses oma isaga paljudele ümberkaudsete mõisate hobustele rauad. Selle kõrval valmistasid nad vikateid, sirpe ja muud vajalikku. Teenistus jäi siiski väikeseks ja elatis napiks.

Nii see läks umbkaudu 1809.

aastani, mil saabus 18-aastase nooruki elu pöördepunkt. See oli nimetatud aasta suvel, kui üha tõenäolisemaks muutunud sõja tõttu Napoleoniga, kes oli hävitanud Saksamaa, koondati Vene vägesid üha enam Saksa piiri äärde. Nii peatus üks üksus ka Lehtses, et sealt peatselt edasi marssida. Sõjavägi kurtis, et külast ei ole midagi saada ja selle komandör kutsus küla ettevõtlikke inimesi tema mehi tubaka, heeringa ja muu sarnasega varustama. Ei leidnud aga ometi kedagi, kes oleks otsustanud hakata sõduritele soovitud materjali kätte toimetama – osalt kartusest osutada kaotajaks pooleks, osalt rahaliste vahendite nappuse tõttu. Kuni siis meie julge Falck otsustas varustamise üle võtta juhul, kui artilleeria-üksuse juht v. Mewes võtab vastutuse maksmise eest, mida too ka tegi.

Seepeale üüris meie Falck hobuse ja vankri ning sõitis Tallinna. Tema rahalised võimalused olid 28 bankorubla. Lisaks kübarategija juures teenitud 5 rublale oli ta veel rätsepa ja sepana (olgu rõhutatud, et õpilasena) teeninud oma vabadel tundidel veel 23 rubla. Selle vaevaga teenitud raha eest ostis ta nüüd Tallinnas 2 rulli tubakat, ühe tunni heeringaid ja ühe tunni räimi. Ta sõitis nendega kohe Lehtsesse tagasi ning vaevalt viie päevaga oli ta kogu varu väga hea õnnega (kasulikult) ära müü nud. See oli tema kaupmehetegevuse algus. Aega viitmata pöördus ta tagasi ja ostis kättevõidetud rahaga kaks korda rohkem kui eelmisel korral. See äri läks niisama hästi ja nii ikka edasi. Vaevalt aasta

hiljem oli ta sel kombel teeninud 300 rubla ja omandanud 2 hobust ühes vankritega. Lisaks sellele oli ta omandanud vene keele sedavõrd, et võis seda hädavajalikul määral mõista. Ja see tuli talle hiljem väga kasuks.

Sel õitsval äril ei pidanud siiski olema pikka iga. Juba 1810. aasta detsembris kamandati suurtükiväe üksus Saksa piiri äärde ja äri oli läbi.

Külakogukonnad ei vajanud selliseid kaupmehi, kuna juba vanadest aegadest oldi harjunud seda, mis endal ära ei kulunud, ise linna viima ja sealt siis endale ostma seda vajalikku, mida ise toota või hankida ei suudetud.

Aset leidnud muutuse juures oli aga parimaks järelmiks, et Falcki silmaring oli sedavõrd avar-
dunud, et talle ei piisanud enam piiratud tegevussfäärist, mis maal

oli võimalik. Kuid ei isa ega ema tahtnud oma vanimast pojast lahkuda ja nõnda jäi ta veel üheks aastaks Lehtsesse. Pärast seda aga, kui ta mälestusväärse 1812. aasta 4. aprillil oli saanud täisealiseks, ei hoitud teda enam tagasi. Loovutanud siis oma kaks hobust koos vankritega vanematele, läks ta oma väikese kodumaa pealinna, et sealt laiemat tegevuspõldu otsida.

Tema neli aastat vanem õde Marie elas toona Tallinnas. Kaupmehena linna tehtud reisidel oli Falck teda ikka külastanud ja palunud, et ta ringi vaataks temale teenistuskoha leidmise mõttes. Õel oli viimaks õnnestunud venelale leida koht. Aga kellena siis? Haelingi nimelise tislormeistri õpipoisina. Sellel oli kaasaegne Kothkesche maja Hobusepea tänavas ning töökoda seal. 21-aastaselt õpipoisiks!

Et ta nüüd oma meistrile ütles, et ta mõnevõrra tislertööd tunneb, sest on maal möldritöö kõrvalt ka „tislereerinud“, niipalju kui see on olnud vajalik, tuli tal proovitöö teha. Nähes tema oskusi ja arvestades vanust, kinkis meister talle nädala pärast otsekohe 3 aastat. See tähendas, et tuli vaid 4 aastaks õpipoisiks jääda. Ent tuli ka veel midagi muud. Kuulame teda ennast:

„Kui mälu mind ei peta, võis see olla 1812. aasta juunis, kui olin õpipoisiks olnud vaevalt 6 või 7 nädalat, kui mu meister sai järgmise minu jaoks mälestusväärse tellimuse. Raekoja platsil, raekoja vastas niinimetatud Gonsiori maja all, mis toona kuulus rikkale kau-

ba- ja raehärrale Johannes Falckile², oli 6 poodi, nagu neid veel tänapäevalgi võib näha, parajasti vaja valmis ehitada, see tähendab varustada kõigega, mis sisustusse puutub.

Haeling oli võtnud vastu tellimuse need majade sisustuse valmistamiseks kindlaksmääratud tähtajaks 1. augustiks 1812 valmis teha. Kolm selli said 3 poodi, mina kui õpipoiss neljanda ja see oli õigupoolest lihtne puusepatöö. Neljas pood kuulus kaupmees Heinrich Friedstrandile, kes kutsus mind üles virgalt töötama. See ei pidavat nimelt mulle kahjuks tulema, kuna temale tähendaks see palju, kui ta võiks oma poe varem kui 1. augustil avada. Ta ütles, et 10 bankorubla saan ma kindlasti, kui kiiresti töötan. See kannustas mind. 18 päevaga sai pood valmis ja mina tõesti oma 10 paberrubla taskuraha. Seepeale sain oma peremehelt viienda poe teha. Ta imestas mu tööjõudluse üle. Kolm selli olid oma tööga veel kaugel maas, kuna nad paljudel päevadel – ütleme meie – tööd ei teinud. See viies pood kuulus kaupmees Paulile. Seesama töö, seesama lubadus! Töötasin päeval ja öösel, neljast tunnist unest jätkus mulle. 14 päevaga oli ka see pood valmis ja jällegi sain ma 10 rubla taskuraha. Vahepeal oli lähemale jõudnud kokkulepitud tähtaeg ja 3 selli ei saanud oma kolme poodi ikka veel val-

mis. Mu peremees andis mulle viimase poe, mis kuulus kaupmees Stägemannile. Jälle seesama töö ja needsamad lepped ja 14 päeva pärast oli ka see pood lõpetatud. Ja kolmandat korda sain ta suks oma 10 paberrubla. Suurim au oli aga see, et mulle, õpipoisile, polnud kolm selli ikka veel järele jõudnud! Parim seejuures oli, et mu meister andis mulle üksi tasuna 30 paberrubla.

Mis see ka meistrile tähendaks, mina olin vaid teinud, mis oli minu kohus ja oleks tundnud end oma ületundide eest tehtud töö eest juba küllaldaselt tasutatuna. Ometi ei aidanud midagi, pidin 30 rubla vastu võtma ja olin nõnda teeninud 46 päevaga tisləriõpilasena 60 rubla.“ Haeling omaltpoolt võis ka oma õpilase aktiivsusega väga rahul olla, kuna ilma selleta poleks ta kaotanud mitte ainult oma teenistusest vaid ka materjalist ning poleks kindlasti pääsenud trahvimaksust. Nii siis pidi ta oma õpilases nägema päästjat.

„Teadaanne“ kõneleb, et „sellest ajast algas raha teenimine nii nagu ei iial varem. Ainuüksi nende kolme kaupmehe kaudu sain ma palju tellimusi ja sain nende poolt edasi soovitatult tuntuks varsti väga paljudele perekondadele. Need andsid mulle igasuguseid väikseid töid ja parandusi, mida tegin oma meistri loal pühapäeviti ja pärast tööpäevade lõpu. See kõik tõi mulle sisse väga palju raha ja lugupidamist.“

Kui polnud teha väikesi parandusi, oli pühapäevatööks enamas ti peenem tislertöö, mille eest

nüüd, mil masinatega töötatakse, palju ei maksta. Nimelt olid sel ajal väga armastatud daamide väärtasjade kastid paljude salalae-gastega.³

Mitte üksnes selliseid töid, vaid ka palju suuremaid tegi Falck pühapäeviti. Reinhold Krichschi majas Pühavaimu tänaval võib veel tänapäevalgi näha kolme suurt laia aknaraami, mille ta ühel pühapäeval valmistas. Ent selle asemel, et tuua paljusid näiteid tema ebahariliku tööjõu kohta, olgu räägitud vaid ühest, kuna seeläbi sai ta esimest korda kuulda oma meistrit ebasõbralikke sõnu.

Ta jutustab, et „see oli 1813. aasta aprillis, kui kubermanguarhitekt Bantelmann tuli ühel pühapäeval hommikul minu meistri juurde ülimalt rahulolematuna, kuna kummagi talle lubatud aknaraamiga, mis juba eile pidanuks paigas olema, ei oldud veel alustatudki ning et ta seega homme ei saa edasi ehitada. Mu meister vabandas ja lohutas samas, et kui mu „suurepärase Heinrich“ („Pracht-Heinrich“), nagu ta mind nimetas, kohe asja kallale asuks, siis võiks ta homme hommikul need lengid kätte saada. Kuulsin ja lubasin. Niipea kui sain mõõdud, ütlesin arhitektile: „Homme kell 5 hommikul võite mõlemale lengile järele tulla.“ – „Kuidas te sellega küll toime tulete?“ – „Kui Teie, härra kubermanguarhitekt, rohkem ei soovi kui vaid kahte sellist

² Johannes Falck (1776–1839) oli Suurgildi oldermann ja 1813–1815 raehärra. Selles positsioonis kaotas ta v. Bonstedti ja Helmerseni pankrotiga 400 tuhat rubla ja pidi end kuulutama maksujõuetuks. Ta oli Eestimaal Blankenthali ja Kuchoferi omanik.

³ Väljaandja omanduses on veel praegugi selline meistritöö, mille ta kinkis oma pruudile – minu emale. Kes nüüd süsteemi ei tunne, seisab veel tänagi avatud väärtasjade kastikese kui mõistatuse ees, mis oma sisu asjasse pühendamata ei loovuta.

lihtsat blokilengi, siis ei ole seda minu jaoks palju. Homseks hommikuks võiksin Teile teha neli niisugust lengi.“ – „Noor mees, ärge püüdke mulle selgeks teha, mis on inimese võimuses! Nõidust te ju ei tunne?! Ka siis, kui valmistate mulle homme hommikuks kaks lengi, olete teinud ebaharilikult palju.“ – „Nii, kuidas soovite. Kui Teil aga juhuslikult oleks tahtmist täna pealelõunal kell 6 läbi astuda, siis oleksid mõlemad blokilengid valmis. Sellisele lihtsale puusepatööle ei kuluta ma kunagi rohkem kui 8 tundi.“ „Nii!“ oli vastuseks ning see jättis kõik võimalikuks. Hakkasin siis virgalt pihta ja hõõveldasin lengi nii, et see võttis lauba higiseks. Juba tükk aega enne kella kuut pärastlõunal istusin aga see-eest oma hõõvelpingil, käes pooleliolev valge pikee-vest ning töötasin selle kallal.

Vahepeal ärkas mu meister oma pealelõunasest uinakust ja tuli täis uudishimu minu töötuppa, kus ta mind mitte just väikeseks ehmatuseks nägi hõõveldamise asemel õmblemas. Halba aimates erutus ta väga ja külvas mind üle etteheidetega ilma, et oleks lasknud mul sõnagi lausuda. Tema pika jutu lühike mõte oli selles, et „mu Jumal, ma palusin Sul lenge teha – ja sina õmbled vesti!“ – „Kuna olen sellega juba tükk aega valmis.“ – „Nonoh!“ – „Kas Te ei näinud eeskojas lenge seismas? Te pidite ju sealt mööda minema.“ Mu meister ei olnud lenge märganud ja nii läksime asja kindlaks tegemiseks mõlemad eeskotta. Tema mind mitte uskudes, mina hirmus, et need võivad olla kuritahtliku käe

poolt ära hiivatud. Minu õnneks olid lengid ikka veel seal. Meister oli neist lihtsalt mööda vaadanud. Nüüd oli rõõm suur.

„Jumala eest! Heinrich, sa oled võlur, sa oled hindamatu!“ („*Pracht-Exemplar*“). Nende ja paljude teiste kiidusõnade saatel katsus ta nüüd oma enne peetud trahvijutlust kustutada. Ta mitte ainult ei maksnud mulle mõlema lengi eest, vaid andis veel 50 kopikat juurde, et võiksin teatrisse minna. Selle asemel läksin oma rätsepatöö juurde ja ootasin vaikes rõõmus arhitekti, keda aga ei tulnud. Alles teisel hommikul saatis ta, täis kahtlust, mõned mehed lengidele järele. Mis mind kõige enam aga ärritas, oli see, et härra Bantelmann ei tahtnud lugu uskuda, kui oli seda mu meistri käest kuulnud.“

Sel kombel töötas Falck ikka edasi ning ei pälvinud mitte ainult oma meistri, vaid ka selle pere lugupidamise. Varsti koheldi teda nagu oma poega. Ka paljude teiste perekondade armastus ja heasoovlikkus, mida ta oli mõistnud endale võita nende oma vabadel tundidel töötades, tõi talle enam sisse, kui seda muidu oleks juhtunud. Niisuguse heatahtlikkuse võlgnes ta aga oma põhimõttele „parem murda luid kui oma sõna“. Ja nõnda sai see olema ka hilisemas elus. Falcki tunti ikka sõnapidaja mehena.

Falcki märkmete hulgas leiduvad andmed selle kohta, kuidas on kasvanud tema varanduslik seis. Ta nimetab, et „oma esimesel õpi-
poisiaastal teenis ta endale raskusteta 460 paberrubla. 1813. aasta

augustis oli mul ühes varasemast säästetud rahaga juba peaaegu 1000 paberrubla – täpsemalt 915 rubla.“

Meil ei ole palju selliseid üles tähendusi, ent niipalju kui ma tean, on see juhtum siinmail ainulaadne. Usun, et nii palju raha polnud veel ükski õpipoiss suutnud pooleteise aastaga oma kätega kõrvalt teenida.

Hiljem peatus Falck meeleldi sellel nooruslool. Ta ütles nõnda: „Et ma upsakaks ei muutunud, selle eest võlgnen tänu üksnes armsale Jumalale ja oma õndsama poolt sügavalt hinge istutatud õpetustele. Önnistegija õpetas meile: „Ära saada meid eksituse, sest suured on kiusatused, mis meid on ahvatlemas!“

Need ei halastanud siiski ka Falckile. Ta jutustab, et „see oli 1813. aasta sügisel, kui mu meister mulle ütles: „Selle halli maalt pärit pintsakuga ei või sa enam kunagi kellegi juurde minna. Sa oled nüüd linlane ja kui tahad otsida sissetulekut parimates ringkondades, siis pead olema ka riietatud linlikult. Kokkuhoidlikkus on hea asi, aga kui õpipoiss nagu sina mõistab enam teenida kui kõik mu sellid kokku, siis võib ta ka endale juba suurema väljamineku lubada.“ Seda rääkis meister mulle oma naise soovil. See armastas mind nagu oma poega ja seepärast pidin saatusele alistuma. Me läksime härra Johannes Kochi kalevikauplusse, kus mu meister võttis minu eest sõna ja nõudis parimat kalevit, mida äris saada on. „Mis värvi? Musta või tumerohelist?“ küsis härra Koch. Tumeroheline

laotati meie ette ja seda kiideti väga. „Mis maksab küünar?“ küsis mu meister. „24 paberrubla,“ oli vastuseks ja me otsustasime selle võtta. Lõigati 5 küünart, hoolimata sellest, et mu nägu viltuseks tõmbus, kuna mul oli kahju oma raskelt teenitud raha välja anda. Vähe sellest, sinna juurde „kaminakalevit“ („Kaminachtuch“) püksitepaari jaoks. Siis vajalik vesti jaoks ja lõpuks sarž-woodrit pint-saku jaoks. Hirmuhigi tuli laubale. Välja tuli anda kenakene summa. Mõeldagu mu hirmule, kui arve tuli 211 paberrubla. Oleksin tahtnud nutta, et pean oma vaevaga teenitud rahast nii kergekäeliselt loobuma. Ent A oli öeldud ning nüüd tuli ka B öelda – ja maksta.

Seejärel läksime meistriga tema naabruses elava rätsepmeistri Dahlströmi juurde. See vana mõistev härra oli minu meistri hea sõber ja tegi sellele suurimaid etteheiteid, millised ma leidsin olevat õigustatud. „Seda nimetatakse siis heaks kasvatuseks,“ ütles Dahlström. „Kuidas võid sa küll, kallis Haeling, olla olnud nii kergemeelne, et oled ostnud oma õpipoisile nii toreda rõiva, millist siin Tallinas vaid vähesed kannavad?!“ Endamisi võis mu meister küll nüüd mõista, et ta naabril on õigus, ent ometi oli ta A öelnud ning pidi nüüd ütlema järjest uusi tähestiku tähti. Et nüüd vähegi pehmenada etteheiteid kergemeelsuse kohta, vastas ta: „Midagi pole liiga kallis minu Heinrichile. Just parim on talle piisavalt hea. Niisamasugune nagu ta töö, võib olla ka tema riietus. Et ta selle eest omaenda teenitud rahaga on maksnud, võib

ta seda ka kanda.“ „Hm!“ vastas Dahlström mõtlikult pead vangutades. Selles peitus väga palju. Nüüd oli mu meister aga end soojaks rääkinud ja ütles: „Mu kallis Dahlström! Ma loodan, et lased rõivad oma parimatel sellidel teha. Sest minu Heinrich pole üksnes puusepp, vaid ka rätsep ja ta oskab tööd hinnata. „Hm! Hm!“ oli jälle vastus, milles peitus aga midagi hoopis muud. Dahlström vaatas mind suurisilmi ja ütles: „Hm! Nii peab saama tehtud.“ Falck räägib, et „nüüd võis olla möödunud ehk nädal, kui sain ühel pühapäeval hommikul oma uue ilusa ülikonna kätte. Kui nüüd olime leidnud olevat töö laitmatu, ütles mu meister mulle, et pean riided selga jätma ja minema kirikusse. Seda ma ka rõõmuga tegin ja palusin armast Jumalat mu tervet inimmõistust enam mitte nii kergemeelsele eksikäikudele juhtida. Tegelikult mulle need uued riided ei meeldinud. Sest ükski kodanik niisuguseid ei kandnud, üksnes väga vähesed rikkad aristokraadid. Ning ma polnud aristokraat ega tahtnud ka selleks saada.“

Aga vahepeal läks Falckil nagu mõnel teisel. Talle hakkasid uued rõivad siiski meeldima ja ta ostis nende juurde palitu toonase maitse järgi, sest vana ei sobinud kuidagi uue ülikonna juurde. See Pariisi viimase moe kohaselt valmistatud mantel koosnes peaaegu kolmest üksteisele lükitud levantiiniga vooderdatud kraest ja maksis 185 rubla.

„Ebameeldiv oli selle kõige juures,“ rääkis Falck hiljem, „et ma sellise rõivastumise tõttu

muutusin kõneaineks. Kuulduksid koguni hääled, mis nõudsid, et selle kandmise peaks ametlikult ära keelama, ent selleni asi ei läinud.“ Ent ikkagi tundis ta end selles rõivastuses nii, et ta hiljem juba väga jõuka mehena käis riides erakordselt lihtsalt. „Sest mood on suur türann ja selle orjusesse ei peaks mehed minema. Inimlikud väärtused ei seisne ahviriietuse kandmises, vaid sisemises suursugususes.“ Nagu näeme, jäi selle kujundamine ikka tema juhtmotiiviks.

Edasi on ülestähendustes nimetatud, et varsti seejärel saadeti maal isa poolt ta järele palvega jõulupühad maal veeta. „Palusin selleks meistrilt luba ja ka sain 14 päeva puhkust. 24. detsembril 1813. aastal, pühal õhtul saabusin oma armsate vanemate ja nelja noorema õe-venna juurde. Jälleenägemise rõõm oli igati suur. Kui olin end soojendanud ja keha kinnitanud, hakkasin paljude jutustuste saatel lahti pakkima oma varanatukest. Gustav ja Karl, mu mõlemad nooremad vennad, niisamuti Anna ja Helene, mõlemad õed, imetlesid kord üht, kord teist asja, mida nad kohvrast leidsid. Vaid mu ema jäi neid vaadates kurvaks. Kui nüüd otse välja öelda, siis olin tema arvates kas võlgu teinud või siis kogu selle luksuse hoopis varastanud. Sest seda, et üks õpipois võinuks pooleteise aastaga nii palju teenida, ei pidanud ta võimalikuks. Püüdsin oma armast ema, kes nüüd juba pikka aega Jumala ees seisab, rahustada sellega, et ütlesin talle: „Armas emakene! Mis tahavad need riide-

tükid öelda? Mitte midagi, kuna selliseid kirjuid hilpe, millega paa- bulinnu kombel uhkeldada, võik- sin tahtmise korral kolm korda rohkem omada, kui sa siin näed. Emakene, see on mu silmis väär- tusetu. Aga mu töö, ema, näed sa, on see midagi, mis mitte ainult mulle, vaid ka teisele on rõõmu teinud. Ja võib-olla kõige enam mu meistrile, kes nimetab mind oma kullatükiks. Ja seejuures võt- sin välja daamilaeka Bexieni luku- ga, mida keegi, kes saladust ei tea, avada ei suuda. Selles laekas olid paljud salajased osad ja põhjad, mis mitmesuguste vedrude surve- külgeintesse kadusid ja siis vas- tupidises suunas vajutamise järel oma vanasse asendisse tagasi lii- kusid. Pärast seda, kui seda kõike oli minu juhtimisel küllalt imetle- tud, vajutasin ise – kuna keegi ei mõistnud lukuga ümber käia – lõ- puks ühele väikesele varjatud ved- rule ja külgeina liikuvasse pinda kadunud kõige salajasem salasah- tel avanes ja see teritas juba pil- ku. Laeka põhjas lebas kahes pakis 615 rubla üsna uutes punastes ja sinistes pangatähtedes.

See imponeeris isegi isale nii väga, et ta mõtlikult pead vangu- tas, justnagu poleks sellega õige asi. Ja ema puhkes nutma. Ütle- sin: „Ja selle raha, kallid ema, olen ausalt teeninud oma kätetööga, millest näed tükikest enda ees le- bava laekana. Ja õieti öelda võiks siin olla veel sama palju, kui ma poleks olnud nii kergemeelne ega soetanud endale neid kalleid riid- etükke. Ometi – kui te, kallid vanemad, usute, et võiksin nüüd uuesti möldriks hakata, siis olete

eksinud. Isegi siis, kui tahaksite mulle kinkida mõlemad veskid, ei võtaks ma neid vastu, kuna mul on, nagu te isegi olete võinud veenduda, ees tegevuspõld, mil- lel kindlasti võin jõuda elu haljale oksale.“

Edasi räägib jutt sellest, et: „Esimesel jõulupühal sõitsin oma vanemate ja õdede-vendadega Ambla kirikusse, kus tänasin Kõi- gevägevamat ilusate andide eest, mida ta on lasknud mulle osaks saada. Pärast jumalateenistust kü- lastasin ühes pereliikmetega oma kallist leeriõpetajat, õndsat pas- tor Wittet⁴. Siis seadsin sammud kirikukõrtsi poole ja leidsin oma paljud tuttavad seismas selle ees oma hobuste kõrval. Nad ei tund- nud mind ära, läksid mu teelt ja võtsid mütsid peast, arvates mu riietuse tõttu, et võiksin olla väga suursugune härra. Mul ei jäänud siis muud üle, kui neid nimepidi kutsuda, kätt anda ja öelda: „Kas te siis mind, oma möldri poega ei tunne?“ – „Oi, heldekene! Kas see on meie möldri poeg?“

Nüüd oli rõõm suur ja varsti olin ümbritsetud umbes 30 ini- mesest. Ütlesin: „Sõbrad! Jumal tänatud, kõrkuse kurat ei ole minu üle võimust saanud. Ja nii soovin, et teie end koos minuga rõõmustaksite ja võtaksite teata- vaks, et vaid Jumala töös peitub kõikvõimas õnnistus. Seejärel ost- sin kõrtsmikult kogu ta söögi- ja joogipoolise – mis tuli 7 rubla – ja ütlesin, et peab selle kõik jagama mu tuttavatele. Lõin siis kõigiga kokku ja jutustasin neile lühidalt,

⁴ Benedict Witte (1768–1822), Ambla koguduse õpetaja 1799–1813. (Toim.)

kuidas võib virga töö kaudu jõuda heaoluni. Mõne aja pärast ütle- sin, et pean nüüd minema taga- si pastoraati, kus omaksed mind juba pikemat aega ootavad. Sõna „pastoraat“ mõjus. Muidu ei oleks nad mul minna lasknud, sest kü- simused ja riiete imetlemine ei tahtnud lõppeda. Küll kõik aina arutasid: „Oh heldekene! Kuidas see korda läks?“ – „Ainult läbi vir- ga töö, sõbrad! See aitab teid. Ja nüüd elage hästi!“

Jõulud möödusid kiiresti, kuna juba 3. jaanuaril 1814 leiame Falc- ki jälle Tallinnas töö juurest. Aga sedapuhku mitte enam pikalt, sest 4. juunil 1814. aastal suri ta isa ja siis pidi ta jälle minema Lehtsesse kõike korraldama.

Falck jutustab: „Teisel neli- pühal lasin isa kogu auga matta Ambla kiriku surnuaeda ja sõit- sin pärast seda Lehtse mõisahär- ra juurde, et temaga ema ning nii võlguoleva kui ka jooksva veski- rendi üle rääkida. Härra v. Huene püüdis mind väga sõbralikul vii- sil võita arusaamisele, et peaksin rendi üle võtma. Lükkasin ta pak- kumise siiski tänades tagasi, kuna ma juba tiseriõpipoisina olin linnas enam teeninud, kui seda võinuks mistahes mölder kusagil maal. See ülestunnistus puudu- tas teda väga ebameeldivalt, sest nüüd kartis ta oma raha pärast ja ta jututoon muutus ebasõbrali- kumaks. Ta ähvardas koguni las- ta haagikohtunikul mu ema vara üles kirjutada. Tegin talle seepeale selgeks, et ta ei leiaks minu ema juures midagi, kuna kaks hobust koos vankritega oleks vast ainsad väärtuslikud asjad ja need kuulu-

vad mulle. Aga ütlesin, et see kõik ei oleks vajalik, kui ta mu ettepaneku vastu võtaks. Härra v. Huene saavutas taas oma varasema rahu ja küsis: „Ja see oleks?“ Vastasin, et minu õndsas isa nimele ei pea tekkima ainsatki plekki, kuna ma ei maksa ära üksnes võlguoleva rendi, vaid ka jooksva. Aga seda ainult tingimusel, et jätate mu veskis rahule kuni järgmise jüripäevani. Huene ütles seepeale: „Ettepanek on vastuvõetav, ent olemasolev võlg tuleb siiski kohe maksta.“ Tegin seepeale oma taskuraamatu lahti ja maksin talle kuludeks rohkem kui järelejäanud võla. Nimelt 100 paberrubla, nii et jooksva aasta eest jäi maksta veel ainult 30 või 40 rubla. See tuli talle nii ootamatult, et ta oma mõneti ägedat kõnet juba mind einestama kutsudes heaks proovis teha. Selle lükkasin ma ometi tänades tagasi. Ära ei lasknud ta mul ometi minna. Pidin istuma ja talle jutustama, kuidas mul on olnud võimalik nii lühikese aja jooksul mitte ainult nii palju teenida, vaid ka nii härrandlikud rõivad muretseda. Viimaste omandamise kuulutas ta niisuguseks kergemeelseks pillamiseks, mida nooruses kunagi lubada ei tohiks. Kui olin talle aga juba kuulnud jutu juurde rääkinud, tekkis tal igatahes hoopis teistsugune arusaam. Seepeale jõime paar klaasi veini ja lahkusime kui kaks inimest, kes on teineteist täielikult mõistnud.

Pöördunud tagasi Tallinna, möödus kiiresti aasta harjumuspärase tegevuses, misjärel Haelingi taotlusel tisleriamet lõpetati. Seega oli Falck oma tubliduse läbi

kustutanud veel ühe aasta oma nelja-aastasest õppeajast ja ta anti oma sünnipäeval 4. aprillil 1815. aastal vabaks. On selge, et teda see tavatu tunnustus rõõmustas, sest tol ajal oli midagi üsna ebaõiglaslikku olla juba kolmeaastase õppeaja järel Meistriametist poolt tunnustatud sellina. See juhtum teeb au nii ametile kui õpilasele, kes oli saanud 24-aastaselt kõikide arvestuste kiuste selliks ning näidanud seega, mida võib saavutada, kui on tahtmist. Selleks ajaks räägiti tisleriameti poolt vabaks veel kaks noort inimest, nii et kolmekesi olime nüüd need, kes pidime Tallinna Sellide kodus pühitsema oma pidulikku sissemarssi ning seejuures vana kombe kohaselt oma eriala vanadele sellidele välja tegema. Niisiis ühendas trisolium jõud. Igaüks tellis ühe booli punši. Seda oli aga kahekümne kahele vanale tislerialisele niisama palju kui tilk vett kuumale kivile ja nad hakkasid vaatama enama järele. Falck oli näinud, et tema kolleegid olid juba esimese booli puhul kodumandalt taotlenud laenu oma esimese honorarini. Sellepärast küsis ta kodumanda käest, mis maksab õhtusöök kahekümne viiele inimesele ja kolm booli. Ta vastas, et hea õhtusöök õlle ja napsi ning kolme booliga läheks teile maksma umbes 32 paberrubla ning andis ometi nõu sellest parem loobuda, sest pärast oleksin üsna hädas talle võla maksimisega. Sellest oli mulle küllalt ja ma ütlesin: „Teil on vaja ainult arve välja kirjutada. Kuna võlgu ei ole ma seni teinud, siis maksan ka siin otsekohe.“ See ka sündis ja

pani kodumanda imestama, kuna sellist juhust polnud tema pika praksise jooksul veel ette tulnud. Pärast seda, kui ta oli üht-teist söönud-joonud ja vanade sellidega sõpruse terviseks joonud, ta lahkus, kuna tal täna veel teisigi kohustusi pidi olema. Seda nad talle ka võimaldasid, olgu küll, et vastumeelselt.

Siis ostis ta veinikauplusest kaks pudelit veini, kuus klaasi ja kandiku ning siirdus nendega oma majakaaslaste poole, et ka neid kostitada. Majakaaslaste hulka kuulusid meister Haeling oma naisega, töökoja direktor h. Olsen ja kaks noort sõpra, viimaste klasside õpilased Karl Johann v. Seidlitz ja Joh. Friedrich Beyersdorf, kelle heasoovlikkuse ta oli võitnud, kui ta nende vanemate juures väikseid puusepatöid tegi.⁵

„Mu meeleolu oli muidugi ülev, aga mu südame hüvanguks ja rõõmuks pidas mu meister veel tõsise kõne. Ta ütles, et kui ma senini olin olnud üks virk ja korralik inimene, siis nüüd, kui minust on saanud sell, olen muutunud niisama ülemealikuks kui teised. Olin talle nimelt kõik ära rääkinud, mis ma Sellide kodus olin teinud ja seda pidas ta väga ülemealikuks.

Pikemalt mõtlemata võtsin oma meistri proua käe, suudlesin seda, (mida meister hiljem kasutas järeleproovitud võttena oma naise juures, kui teda ähvar-

⁵ Mõlemad on väljaandja poisipõlves oma isamajas sageli näinud. Riiginõunik Dr. Johann Fr. Beyersdorff (1796–1875) oli üks „Estonia“ rajajaid Tartus 1821. aastal ja oli meie majaanst (Album ac. 1089). Ja tegelik riiginõunik Dr. Carl Joh. V. Seydlitz (1798–1885) tegi endale hiljem nime looduseuurijana (Album ac. 1047).

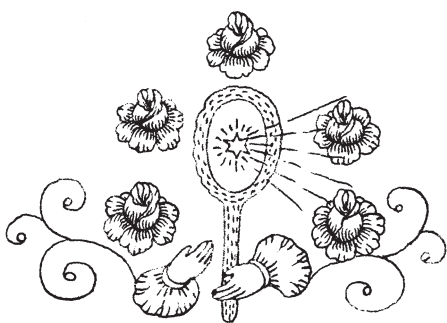
das viimase poolt midagi sellist, mida peapesuks nimetatakse) ja ütlesin talle maailma kõige rahulikumal toonil: „Nagu Te teate, olen Teie majas olnud juba kolm aastat. Olete saanud mulle teiseks emaks, te pole mind, võõrast, mitte kunagi kohelnud teisiti kui oma lihast poega. Uskuge, mitte kunagi ei unusta ma Teid ja jään teile ikka tänulikuks mulle osaks saanud headuse eest. Mu ema on mulle öelnud: „Palveta ja tööta! Ning veel: mida sa ei taha, et sulle tehakse, seda ära tee ka teistele ja see tuleb sulle õnnistuseks“. Ja näete, proua Haeling, mul on

hästi läinud ja kui Jumal tahab, läheb mul hästi ka edaspidi. Kuna mul pole siin ema, olen nüüd Teie juurde tulnud, et Teilt õnnistust paluda uueks elulõiguks, mida täna alustan. Need õpetused, mida täna mulle annate, pean au sees seni, kuni elan, niisamuti kui oma armsa ema omad.“ Vaevalt pruugib mul öelda, et proua Haeling oli neist põhimõtetest liigutatud ja andis talle oma õnnistuse.

Kui me nüüd siinkohal selle õpetliku ja huvitava elulõiguga lõpetame, siis tahan veel ainult märkida, et ta ise raugana oma elust jutustades kõige parema meelega

just nende noorusmälestuste juures peatus. Kas tuleb see nüüd sellest, et me vanemaks saades üha enam pigem noorusmälestusi kui olevikku meenutame, või siis oli selles, kuidas ta nooruses arenes, tema ja ta kuulajate jaoks eriline võlu. Igatahes vaatas teile naerdes vastu elurõõm tööst. Sest, nagu ta tihti ütles, ei ole ilma tööta see maailmatallamine mitte midagi väärt. Töö ja rõõm seejuures oli ja jäi tema loomuseks.

Jätkub järgmises Sulases

“Püüan jõuda läbi Jumala Sõna vaimsusele lähemale” Intervjuu Kaarli koguduse nõukogu liikme Mati Listraga

Kus oled sündinud ja kuidas möödus varane lapsepõlv?

Olen sündinud Lustiveres, Põltsamaalt 4 km kaugusel. Sealses vanas mõisahoones asuvas sanatooriumis töötasid minu vanemad.

Tunnen, et Lustivere koht ja nimi on minu iseloomule mingi märgi jätnud, sest pean lugu lustlikust meelest ja heast naljast.

Mina sündisin pere viimase lapsena ja pidin vanematelt vendadelt-õdedelt nii head kui vead üle võtma. Kooliajal kuulsin kooli koosolekutel oma nime nii pahan-

dustega seoses, aga kindlasti ka siis, kui loeti ette tublid õppijad ja aktiivsed õpilased.

Mulle meeldis õppida. Õde Mall on minust 5 aastat vanem ja temaga mängisime juba varakult „päris“ kooli. Mall oli kooliõpetaja ja mina koos mõne teise külalapsega õpilane. Tänu sellele sain ka lugemise varakult selgeks. Ma käisin Mallel ja Juhanil kogu aeg sabas ja palusin neil mulle ette lugeda. Kui nad sellest ära tüdinesid, pidin ise lugema hakkama. Üks lemmikarjandest oli „Seikluspjutte maalt ja merelt“. Mulle avaldasid mõju mereteemalised jutud ja juba enne kooli otsustasin, et minust saab meremees.

Kus algas koolitee?

Kooli läksin Sadukülas 1. klassi ja õppisin seal 3 aastat, pärast seda kolisime Pärnusse. Koolis oli aktiivne huvitegevus: lastekoored, orkester, ka külamehed pandi laulma. Esimese tõelise muusikaelamuse, kui hakkasin liigutusest nutma, sain koolisaalis külameeste lauluansambli esitust kuulates.

Ise laulsin mudilaskooris, tantsisin rahvatantsu ja mängisin orkestris trummi. Kahjuks ei kujunenud nii, et oleksin hakanud tõsisemalt mingit pilli õppima. Vend mängis hästi mandoliini ja küllap oleks külast ka pilliõpetaja

leidnud, aga nii see tookord kujunes. Muusikaarmastus on mind saatnud aga kogu elu.

Peale põhikooli lõpetamist asusid õppima Tallinnasse?

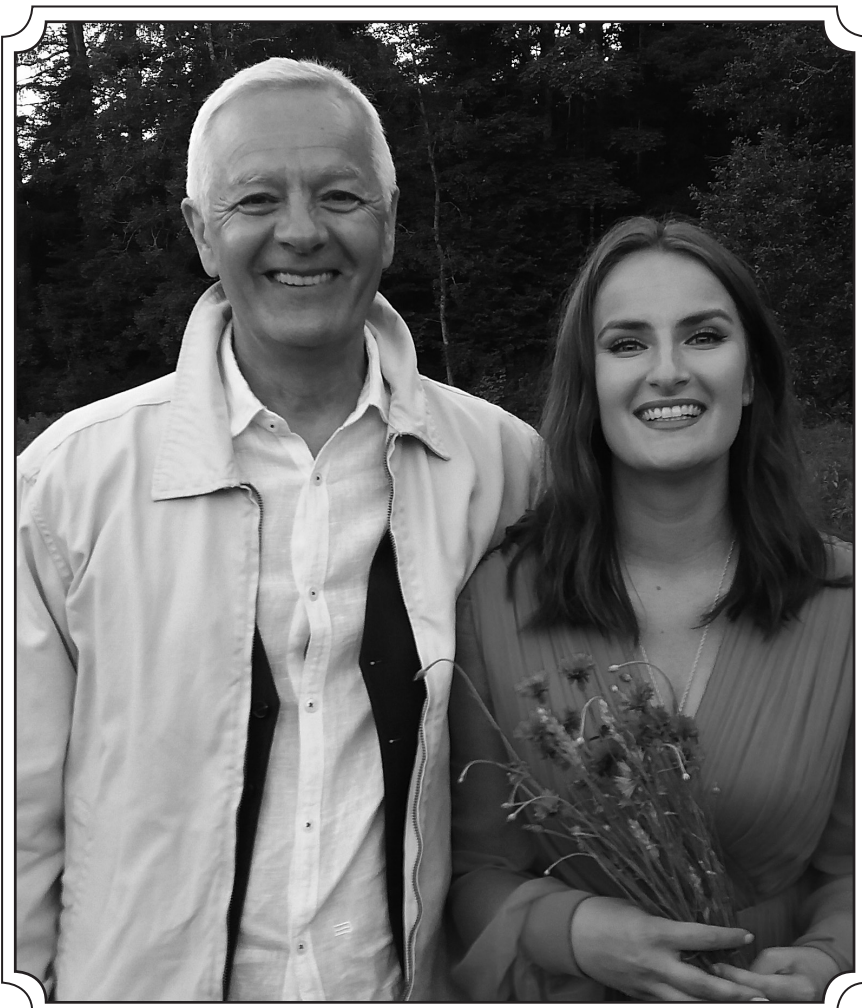
Päinurmes lõpetasin 8. klassi. Ma tahtsin minna õppima Põltsamaa Keskkooli, aga vahendite puudusel läksin hoopis Tallinna Kalandustehnikumi (hilisem Tallinna Kalatööstuslik Merekoool, Tallinna Merekolledž). Elatusvahendiks oli stipendium, lisaks käisime sadamas juhutöödel vaguneid laadimas. Elasin ühiselamus.

Meil oli Tallinnas oma sõpruskond, kellega käisime koos tennist mängimas ja poksimas. Käisime tihti ka tantsimas, alustades korraliku tantsukursusega Ants Taela juures. „Tegija“ pidi oskama kõike – valssi ja aeglast valssi, fokstrotti, džaivi jne. Poistega harjutasime tantsimist ühika koridoris. Peole mindi lips ees, puhas valge särk seljas ja läikivad kingad jalas. Kui endal ei olnud, siis laenati sõpradelt.

Tantsimine on mulle alati meeldinud ja see on mind saatnud läbi elu. Liikumine koos muusikaga on väga nauditav. Veel 3 aastat tagasi käisin Merle Klandorfi ja Kristina Esko juures tantsukursustel. Nii mõneski tantsus sai isegi noortele „silmad ette“ tehtud.

Millal lõpetasid merekooli ja kuhu suundusid tööle?

1967. aastal lõpetasin kooli laevajõuseadmete mehaanikuna ja minust saigi meremees. See tähendas küllaltki karmi elu. Merekoolis

Mati Listra koos tütar Mariaga

õppides ja nõukogude kodanikuna „ideoloogilise frondi eesliinil“ olles, tuli iga aja tagant täita ankeet oma sünniandmete ja isegi surnud lähedaste matmispaikade kohta. See oli vabatahtlik vangla ja küllalt karm elukogemus. Kuna kool kuulus Kalandusministeeriumi alla, siis pärast lõpetamist asusin tööle külmutustranspordi laevastikku. Esimene laev oli veetanker. Norra või liri meres, kus kala püüti, tuli kaluritele viia magedat joogivett. Maal saime ka käia, vähemalt 3 inimest pidi olema grupis. Staliniaegse saatanliku süsteemi tõttu kahtlustasid kõik inimesed üksteist. Kunagi ei teadnud täp-

selt, keda kartma peaks ja kes on keelekandja. Ühel päeval pandigi minu meremehe pass kinni, käisin KGB ülemuse juures ülekuulamisel, mis põhjus oli, ei tea... Aga kaugetesse sadamatesse ma enam ei pääsenud.

Siis läksin 1971. aastal „Hiiu kalurisse“ tööle ja olin seal pea 1974. aasta lõpuni.

Siis olid uued väljakutsed?

Tulin tagasi Tallinna ja läksin tööle ARSi (Eesti NSV Kunstifondi Tallinna Kombinaat Ars). Minust sai kiviraidur ja alustasin täitsa nullist. Aga õppisin ameti selgeks, kunstihuvi oli juba väiksena

ja käeline tegevus on meie pere meeslinile hästi sobinud.

Amet monumentaalskulptuuri ateljees oli põnev! Lisaks tegime ka ümarplastikat, kujusid ja bareljeefe. Sai teha midagi, mis on püsiva väärtusega. Töö nõudis keskendumist, kannatlikkust ja meeskonnatööd – üks projekt kestis kuu kuni pool aastat. Töökultuur oli kõrge ja kõik sai tähtsajaks tehtud. Töö oli karm nii füüsiliselt kui ka tingimuste poolest, paljudele see ei sobinud.

ARSiS olin kuni 1991. aasta lõpuni, siis töötasin aasta Soomes kiviraidurina ja olin seotud ühe kristliku ühendusega.

1997 pöördusin kivide juurde tagasi ühes Tallinnas asuvas väikefirmas. Kahjuks sealne töömoraal oli nagu nõukogude ajal. Nii töökultuur kui -distsipliin olid vildakad, äriplaani ei olnud. Ja seal ma pikalt töötada ei soovinud.

Ühel päeval lugesin juhuslikult Kuldses Börsis juba aegunud kuulutust. Tööinspeksiooni vajati mereharidusega tööinspektorit ja ma otsustasin proovida. Ehkki CV oli selle valdkonna kohta kesine, merehariduse nõue oli küll täidetud, võeti minuga ühendust ja läbisin edukalt töövestlused. Töö ei olnud kerge ja õppida tuli palju uut. Alustades arvuti kasutamisest kuni seadustest arusaamiseni ja nende kasutamiseni oma töös. Tänu Loojale see ka õnnestus. Kahe aasta pärast kutsuti mind tööle BLRTsse (Balti Laevaremonditehase Grupp) töökeskkonnas spetsialistiks. 14-aastane tütar Maria julgustas mind ja ütles, et isa, ära karda seda, mida sa ei tun-

ne, lipp lehvima ja mine proovi. Nüüd saab BLRT-s juba 15 aastat, tööandja on minuga rahul ja mina tööandjaga. Püüan olla rohkem nõustaja ja probleemide tuvastaja. Ainuüksi karistamisega kaugele ei jõua, see tekitab trotsi ja pigem mõjub negatiivselt. Püüan tõsis-test asjadest rääkida läbi hea sõna.

Kuidas jõudsid kiriku juurde?

Esimest korda käisin kirikus Järva-Peetris koos vanaemaga, olin siis ehk kümnene. Olin oma pere ainuke ristimata laps. Vanaema oli usklik, laulis kirikulaule ja luges piiblit. Ei mäleta, et ta oleks mind selles osas suunanud.

Hiljem käisin tihti Põltsamaal surnuaiapühadel, need olid väga rahvarohked, nagu „laulupeod“. Põltsamaale on maetud minu vanemad, onu, kaks venda ja teisi sugulasi. Põltsamaal oli kirikuõpetajaks siis Herbert Kuurme ja ta oli väga hea ja emotsionaalne rääkija. See ei olnud kuiv piibli tekstist rääkimine. Ta avas kristlikku ideed läbi sõnade, mis puudutasid igat kuulajat.

Lähemalt hakkasin mõtlema kogu vaimse maailma üle, kui isa 1981. aastal suri ja õpetaja H. Kuurme pidas matusetalituse. Tema kõne kõnetas mind ja hakkasin mõtlema, kuidas inimene on siia maailma tulnud ja kuidas siit ära läheb. Juba lapsepõlves tajusin ehk ka seda, et jumalik olevus meie üle valitseb.

Kirikusse sattusin üha rohkem ja vaikselt samm-sammult hakkasin küpsema. Kui 1988. aastal plaanisin Liiviga abielluda, siis tahtsin, et meid seoks lisaks ka

kristlik side. 41-aastasena lasin õpetaja H. Kuurmel end ristida, käisime Liiviga koos leeris ja 1. juunil 1988 oli meie laulatus. Sain Põltsamaa koguduse liikmeks, aga see jäi veidi formaalseks, kuna elukoht oli Tallinnas. Kui 1991. aastal töötasin Hämeenlinnas, siis käisin sealses kirikus regulaarselt ja sain tuttavaks sümpaatsete inimestega. 2000. aastate alguses liitusin Kaarli kogudusega ja olen siiani aktiivne liige. Käin tihti jumalateenistustel, osalen nõukogu ja remondirakukese töös.

Olen luust ja lihast eesti mees ja püüan jõuda läbi Jumala Sõna vaimsusele lähemale. Pikk tee on käia, aga kui seda iga päev teha, jõuab kindlasti ka lähemale.

Hobid ja harjumused?

Mulle meeldib hommikuti võimelda, teen seda juba 12 aastat. Igal hommikul keedan kindlasti ka kaerahelbeputru ja võtan luskakataie kalamaksaõli.

Jalgrattasõit meeldib väga, see on omamoodi meditatsioon, sõidan iga ilmaga.

Mulle meeldib ka moosi keeta ja katsetada erinevaid põnevaid retsepte.

Ja muusika kindlasti! Eriti meeldib J. S. Bachi muusika. Tema muusika on nagu jumaliku käega puudutatud või ta oli lausa Jumala saadik maa peal.

Muidugi teatris meeldib käia, ja leian aega ka vahel lugeda.

Olen käinud ka mitmel palverännakul. Kaugem rännak oli Portugalist Hispaaniasse, Portost Santiago de Compostelasse. Eestis olen käinud Pärnu-Jaagupist Mihk-

li kirikusse, kahepäevasel rännakul Viimsi Jakobi kirikust Saha kabelisse. Järgmisel aastal on plaanis 100 km pikkune rännak Viimsi Püha Jakobi kirikust Pärnu Jakobi kirikuni, et sellisel kombel tähistada Eesti Vabariigi 100. aastapäeva.

Hea soov kogudusele?

Tulge jumalateenistusele lahke südamega, öelge üksteisele tere, naeratage julgelt ja nii on elu jälle natukene parem. Ja kui on veel jaksu kellegi käekäigu vastu huvi

tunda, oleks see meid ühendav. Muidu oleme ühes suures koguduse peres liiga anonüümsed.

Mati Listraga vestlesid
Saima Sellak-Martinson ja
Küll Saard

Helja-Amanda Kukk – eleegiline sõnavägine

*„Tuul täna kaselt kandis kolletanud lehe,
neist esimene oli see.*

*Neist esimene sügispärga pandav ehe,
kord katavad nad kogu tee.*

*Ei mõistnud seda ainsat lehte
kask pannagi vist tähele,
ei tulnud korrakski tal meelde,
et kord ka saabub sügise.“*

„See on eleegia,“ ütelnud Kiitsaku talu perenaine Leeni, kes oli haritud naine. Halliste kihelkonna mõjuka Haagi talu pooleteramehe neljalapselises peres tuli Eesti Vabariigi aastapäeval 1924. aastal ilmale Helja-Amanda – kaks sõsarat ja veli juba ees ootamas. Seekord astub ta meie ette luuletajana, kes on oma kodukandi ilu ja valu maalinud eleegilisteks mä lupiltideks:

*”Kus õhtu tulles tasa kohab vool ves-
kitammil,
päikesest ju sünnib varje niidu kohal,
ja õitsev rukis lõhnab meest.”*

Või siis:

*„Mu lapsepõlve tammed,
need targad.
Vaikus siin –
ja unustuse kannel.“*

Eleegiaks nimetatud luuletust peab ta parimaks. 93-aastane elupõlvine inglise keele õpetaja ja kirglik raamatusõber toob mälu-

laekast välja ohtralt luuletusi. Kodutanumail, kus igal talul oli kaasik, teda saatnud luuletused on tal veel praegugi peas, kuigi kirja said need pandud 14–17-aastasena. Imetlushüüatuse peale: „Te olete imeline!“ (sest andku Taevas vauigi säärast vaimset kõrgvormi) sõnab ta loomuldasa tagasihoidlikult: „Ma ei ole imeline, vaid ime-lik...“. Tal on hea meel, et luuletused üksnes tema pähe ei jää.

Lugejale meenuvad ehk apostel Pauluse sõnad vaimuaannete jagamisest tema 1. kirjas korintlastele 12, 7–8: „Aga igaiühele antakse Vaimu ilmutus ühiseks kasuks. Nii antakse ühele Vaimu läbi tarkuse sõna, teisele aga tunnetuse sõna sama Vaimu kaudu.“

Helja-Amandat on Vaimu kaudu õnnistatud tunnetuse sõnaga, mille läbi kangastuvad meile Haagi talu vanaperemehe, kes oli suur looduse kujundaja, istutatud ilusad tammed, raia (mulgi k. kased), vahtrad, Miti talu lapsepõlve tammed, kevaditi kassikäppade ning sügiseti kanarbikkude violetseis õilmeis Siberi mägi, paljud eleegilisse looduslüürikasse talletatud nüüdseks rohtunud rajamustrid ühes kaduva talude maailmaga. „Poesiat oli isegi rukkiahakkides,“

meenutab rukkivihke sidunud Helja värvikat välude maastiku, mis nüüdseks on vaesestatud roheliseks. Mõistagi oli talus ka palju tööd ning ei olnud mahiti vaadata, unistada ega mõtteid kaugusse saata. Millal jagus siis aega luuletamiseks? „Karjas olles oli aega luuletada,“ sõnab Helja, kellel on olemas ka luuletus koer Tommy, kelle ta sai enne kooliminekut. Tommy väljendas oma rõõmu alati naeratusena, tõstes ülemise huule ja paljastades oma valged säravad hambad, kusjuures kogu väike keha elas väänlemisega kaasa. „Karjas“:

*Vihma sajab, istun mättal,
kari rahulikult sööb.
Kõu on kaugustesse tõttel,
võsa kohal välku lööb.*

*Sajab vihma, sooja vaikset,
vihma – kosutavat, hääd.
Nägin mättal konna väikest,
rohutirtsiki tõstis pääd!*

*Vihm on väikse konna sõber,
minu sõbrake on konn --
vihm me mõlemate sõber,
veidi nukker sõber on.*

Kõike kõikide sees tegeva Looja
ülituseks on tal luuletus:

*Nii nagu kesal valgeid lilli laugleb
või uhke rukis tasa tuules kiigub,
nii minu hinges hõljub õisi,
pilvi kaugeid.
Kui tuuled -
rõõm neil lendleb,
liigub.*

*Kuis armastan ma kevadet
mu ümber
neid metsi sinavaid
ja kauget tolmust teed.*

*Lõo hõiskab, väike ta
nii suures õnnes kümbleb,
sest õnnest palju jätkub kõigile.*

*Ju õnnes ammu pudenenud toomed,
kuid uibud valged vastu sinitaevast.
Oo, Looja, kauneimad su pudenevad
loomed.
Õnn valust sündides sai vaevaks.*

Anne võib ju olla, aga olulist rolli mängib ka vaimuande väljendust soosiv keskkond. Milline see oli? Kodus luges ema. Isa armastas maad ja mulda ning ütles ema kohta: „Suur pää, aga midagi ei ole sehen...“. Holstrest pärit isa oli aus ja tagasihoidlik, ei tülitlenud kellegagi. Helja-Amanda pidas isikuomaduste pärast isast väga lugu ja oli tüldes alati isa poolel. Hõbemäe metsatalust pärit ema oli loomult käredam. Ema oli seevastu kirikuskäija. See oli tava. Pühapäeval pandi kirikukört selga. Õpetaja v. Dehni ning õpetaja A. Kõivu vahelistest koguduse intriigidest lahvatanud kirikutüli ajast 1935. aastal on tal pajatada muhe lugu, mil v. Dehn oli kantslist Piiblit tsiteerinud, et andke, and-

ke, siis antakse ka teile! Seepeale oli Tõsta talu peremees lasknud oma sulastel pastoraati väljasõiduteele ohtralt lund vedada, nii et tee oli hanges.

1739. a ilmunud esimese eesti-keelse Piibli kinkis Helja-Amanda veel Eesti Vabariigi aegsel raamatuaastal koolile, mille juhatajaks oli vana Rannap, kirjanik Jaan Rannapi isa. Enda sõnutsi oli ta juba toona terane poiss, kes 1. klassis tegi ära ka 2. klassi ülesanded. Helja pärisosaks sai kirjanikus. Tema kirjandeid loeti ette. Viljandi Kaubanduskeskkooli kolmanda klassi õpilasena (1940. aastal) sündis luuletus kodukoplist, mis oli mõeldud ettekandmiseks klassiõhtul:

*Tükk heinamaad, põld,
keskel aiast, pajudest
piiratud aas.
On kased koplis läind lehte,
Raia sammaldund tüvel
õrn kasv.*

*Ja pihlakad valgeis õites,
kus teerada naabrile viib,
tiik,
taevast ju pilvedest lõige,
veel õhtuse päikese kiir.
Hõbepajude põlistes okstes,
on hajuv päikesemäng,
kuid kopli sügav-
metsistunud nurgest
tõuseb jahedus, rohu,
heinamaa hõng.*

*Kas tõusevad muinasjutud
õnnhämamas kevadöös?
Nad kaunid ja
kauged kui mõtted,
mis kord sündinud
siin, põlispuie teel.*

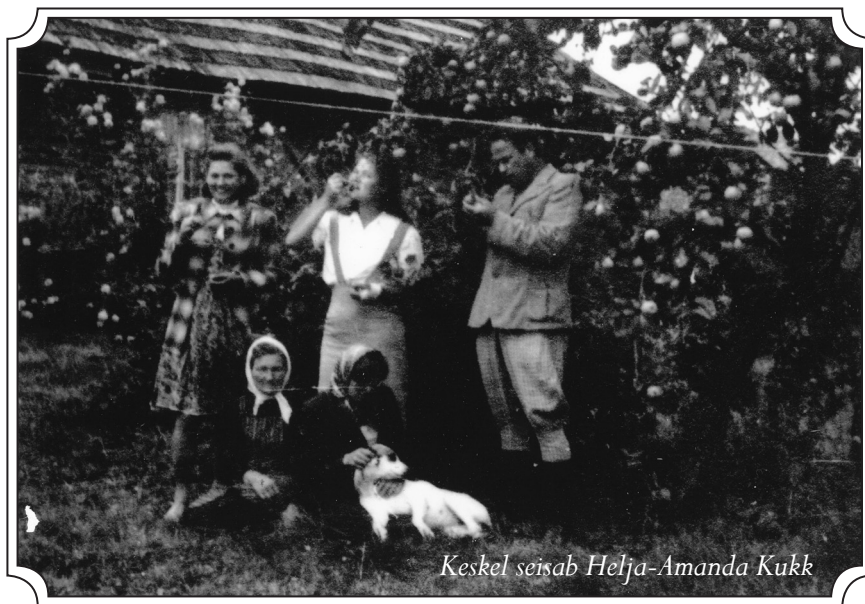
Lapse- ja noorpõlvesõber koer
Tommy pälvis luuleread:

*Ta on väikene ja must,
valge manisk passib just.
Mustad püksid,
valge vest,
ei ta hooli kinnastest.*

Pornuse 6-klassilise algkooli lõpetamise puhul mais 1937 sai ta parima lõpetajana ning kodutütrena auhinnaks K. Mihkla raamatu Lydia Koidulast. Ja mine tea, ehk on Helja-Amanda kirjanduslembusele omajagu mõju olnud ka tädipojal, ajalehe Oma Maa peatoimetajal Voldemar Kõpil, kes Viljandis ühtaegu pansionaati pidas ja kelle juures Helja Viljandi kooliaastail elas. Kindlasti mõjutas teda ka Penujas elav onu, kellega ta hästi läbi sai ning kellega sai ilmaasjust kõnelda ja kes oli filosoofilisema natuuriga, teistmoodi. Heljale on mällu sööbinud Eesti ajal välja antud võrratult toredad noorsooramatud, mille lugemine muutis õnnelikuks. Tema lemmikautoriteks on Knut Hamsun, Charles Dickens (eriti romaan „David Copperfield“). „Kui hea tunde need tekitasid! Kuidas ma kaasa elasin! See on kirjeldamatu!“ meenutab Helja lugemiselamusi.

Ent Helja-Amandale ei ole sugugi võõras ka lembelüürika. Kiitsaku talu vana peremehe matustel sündinud noorusromantika sai luuletuseks „Üks kiri“:

*Veebruaripäike soojendab nõnda,
kas ka sinu aknasse
ta saadab kevadkiiri mõnda?
Kui ma saaksin vaadata sinu silmisse
pealinna kisavan rutun,
kus meelde ei tulegi kevad,*

Keskel seisab Helja-Amanda Kukk

*kus olemasolude naerun ja nutun
kõik mõtted ebalevad.*

Mida teed sa praegu? Ei tea.

Kas jalutad Kadriorus?

Kas neidu sa käe alt kinni ei vea?

Või oled ehk kuidagi norus?

Kuid palun sult ühte.

Sa võiksid nii veidike meenuta

seda õhtut seal Kiitsaku tares,

kui vaatasid otsa mul sa

ja ütlesid kelmikus silmis:

„Sa naerata, naerata veel!“

See oli nii ilus

kui filmis,

ei tea,

mis sa praegu

küll teed?

Ajatormid luuletamist ei soosinud ja nõukogude ajal ta värsse ei treinud. Nõukogude kord oli talle vastuvõetamatu, parteiliiget temast ei saanud, küll aga ERSP asutajaliige. Sõbratari kannul inglise keelt ülikooli õppima läinuna on temani jõudnud äratundmine, et oleks võinud hoopistükkis kirjandust õppima minna. Võiks öel-

da, et Mulgimaa eeleegia on ühtlasi ka tema elu eeleegia, mis luuleri-dadeks lõimituna kõlab nõnda:

*Kullast rohelisest sinast
koosneb maailm ümber mu.*

*Siia põgenesin linnast,
sealt, kus puudub suvetuul.*

*Õrna, hapra kevadhaldja
lahkumist ent küll ei näind,
sügavroheline haljus,
suvi tõsisem siin käind.*

*Külinud ta tilgest vere
magusatest piiskadest
punakirjaks põlluveere,
loonud õisi päikesest.*

*Rukis õitsenud on juba,
värvus roheline hall.*

*Varsti kuldselt kummardab ta,
nõtkub kalli koorma all.*

*Suvel väsimata virkus,
viljad valmind oleks et,
kaob kui suvepäevi kirkus,
sõlmub sügiseks neist kett.*

„Kui Eesti aeg oleks edasi kestnud, oleks jõukale järjele jõutud!“ sedastab üdini mulgi meelt kan-

dev Helja-Amanda, kel kõrvu S. Montefiore „Romanovitega“ lugemisel O. Lutsu „Talv“, mis otsekui päikesepaiste üle kõige, humoorikas ja parasjagu elufilosoofiline. Ajalehti ta ei loe, kuulab raadiot ja vaatab telekat. Mõistagi armastab ta Inglise sarju nagu „Victoria“.

Kord karjapõlves sündis ümbritsevast luuletus, mis sobib eeleegilise elu rajamustreile tagasivaateks:

*Kätt vasakut on männik, kuused
ja paremal on heinamaa.*

*Tee rööplik, karjamaalt ju tuleb
ja teisemaks siin muutub ta.*

*Kes ammu selle sihi rajand
ja vihmag`hagu, oksi pand?
Kord esimesed rööpad rajat
ja nirele siis sild on pant.*

*Tean, nirel kasvas kobrulehti
ja silla kõrval üksik mänd,
siin suvel lõunauinak tehti,
mul paluklehist oli mäng.*

*Neil rohtu kasvand roopaid,
kus kabjajälg võililli täis,
kus lõhnamas männid
ja sookail,
mu luule mu karjateel käis.*

*Nüüd rohtu kasvanud rajad,
vaev raske rahu mult viis.
Kõik heinamaal kustunud kajad,
mets kaikus ja helises siis.*

Helja-Amanda Kukk on luterlasele omaselt kandnud usku oma südames. Tal on olnud õnne võsuda ilulätte keskel ja ta on tänulik omastele:

*„Ja paljapäi läeb lauda poole
mu ema juuste päiksehelk, --
ta kannab endas taluhoole.“*

Olles otsekui välja astunud enda eestindatud Susanne Goodwini

romaanist „Puhas juhus“, naisena, kel on julgust, võib jääda iseen- daks ja saavutada rohkem kui ta on julgenud iial unistada.

Eluloolised andmed: sündinud 24.02 1924, Halliste kihelkond, Pornu- se vald, Haagi talu. Õppinud Por- nuse 6-klassilisel algkoolis, Viljan-

di Kaubanduskeskkoolis, Viljandi Haridusseltsi Gümnaasiumis. Lõ- petanud TRÜ inglise filoloogina, olnud inglise keele õpetaja Tallin- na Reaalkoolis, Tallinna Polüteh- nilises Instituudis ja kõrgkoolis I Studium. ERSP asutajaliige. Ees- tindanud Susanne Goodwini teo-

se „Puhas juhus“, Olion, 1999 ja Marianne Colmanni „Avignon“, Olion, 2001.

Margit-Mariann Koppel

Jõululaulude ühislaulmise mõte sün- dis Soome Misjoniseltsis ja viidi esi- mest korda läbi Soome Misjonikirikus 1973. aastal. 1980ndate alguses ku- junes sellest välja rahvaliikumine ja ühislaulmised olid väga populaarsed. Inimesed saavad üheskoos laulda ja koorid, solistid ning ansamblid või- vad laulu toetada. Kaarli koguduses on kauneimaid jõululaule üheskoos lauldud juba 5 aastat. Siinkohal väi- ke ülevaade tuntumate jõululaulude sünniloost.

Oh, kuusepuu

Küllap on see laul meie seast pal- judele üks esimesi jõululaule, mis juba varasest lapsepõlvest vanaisa või vanaema laulduna on meelde jäänud. Tavaliselt on kontserdi-ka- vades laulu juures märges, et tegu on saksa jõululauluga, mille teksti ja viisi autor pole teada. Kui aga uudishimu üles näidata, siis on võimalik internetiavarustest siiski veidi täpsemaid andmeid leida.

1819. aastal kirjutas Joachim August Zarnack (1777–1827) traagilise armastuslaulu, milles kuusk oli armsama sümbol. Lau-

lu viis tugines 16. sajandil Silee- sias levinud rahvalaulule ja sellest sai tänapäevast väljendust kasuta- des *evergreen*. Saksa helilooja Me- lchior Franck (1579–1639), kes oli kuulsa Heinrich Schützi kaas- aegne ja andis välja 40 kogumikku umbes 600 motetiga, tegi selle- le sileesia rahvaviisile uue seade ja laul levis „Ach Tannenbaum“ nime all. Laulu teksti „kohendas“ omakorda Leipzigi organist, he- lilooja, poeet ja pedagoog Ernst Anschütz (1780–1861) ning laul avaldati 1824. aastal „O Tannen- baum“ nime all, saades üldlevinud jõululauluks.

Laulust on tehtud kõige erine- vama is muusikastiilides lugema- tu arv seadeid, näiteks Disney', Charlie Browni, Aretha Franklini, Nat King Cole'i, Mannheim Ste- amrolleni ja Tony Bennetti ver- sioon.

Ei au, ei hiilgust

Laulu teksti autor on sadu lüüri- lisi luuletusi kirjutanud soome- rootsi kirjanik ja ajaloolane Sakari Topelius (1818–1898), muusika on loonud soome kuulsaim heli- looja Jean Sibelius (1865–1957).

Sakari Topelius kirjutas selle laulu esialgu rootsi keeles (1887), soo- me keelde tõlgiti see 1909. aastal ja sai tuntuks pealkirjaga „En etsi valta loistoa“. Jean Sibelius lõi rootsikeelsele tekstile viisi 1895. aastal. Jõululauluna kuulub see Soome kiriku laulu- ja palveraa- matusse 1943. aastast ja on tuntud ka pealkirjaga „Ei valta, kultaa, loistoa“, mille teksti on eesti keel- de tõlkinud vaimulik ja luuletaja Eduard Salumäe (1919–1985).

See laul on üks paljude lem- mikjõululaule. Kui maises maa- ilmas on inimese edukuse tava- liseks mõõdupuuks au ja hiilgus ja kuld, siis selles laulus rõhuta- takse vastupidist, soovides jõu- lurõõmu nii rikkale kui vaesele ja rahu maailma. Laulust on teh- tud palju seadeid mitte ainult eri kooriliikidele, vaid ka eri muusi- kastiilides, näiteks Tõnu Kõrvitsa, Erkki-Sven Tüüri, Riho Sibula ja ansambli „Eesti keeled“ esitused.

Et tulge, oh lapsed

Selle laulu on loonud Lõuna-Sak- samaal teeninud katoliku kaplan ja pedagoog Johann Christoph Friedrich von Schmid (1768–

1854) ja see ilmus 1811. aastal kogumikus „Christliche Gesänge zur öffentlichen Gottesverehrung“. Schmid tegeles innustunult lastetööga, kirjutas neile katekismuse, piiblitugusid, laule ja loodusõpetuse lugusid ning tavatses öelda, et lapsi hoida – mida ta pidas ka oma eluülesandeks – on inglite eriline hool. Laulu „Et tulge, oh lapsed“ kirjutades pidas ta silmas Lõuna-Saksamaa vana jõulukommet, mil seatakse üles puust, paberist või vahast jõululoo tegelased ja keskele sõim, – Jeesuse Kristuse sõim. Selle lauluga kutsus Schmid lapsi palvusele. Laulul on erinevad viisid. Meile on tuntud Kiriku Laulu- ja Palveraamatus oleva Berliinis ja Kopenhaagenis tegutsenud helilooja ja dirigendi Johann Abraham Peter Schulzi (1747–1800) loodu.

Kõik usklikud, tulge

See üks populaarsemaid jõululaule ühendab endas Inglise, Šoti, Iirimaa ja teataval määral koguni Prantsusmaa ajalugu. Laulu „Adeste Fideles“ (hilisemas tekstiredaktsioonis „O Come All Ye Faithful“) kirjutas inglise hümnilooja John Francis Wade (1711–1786) oodina Prints Charles Edward Stuarti (1720–1788) auks, kes oli teatavasti teine ja kobiitlik trooninõudleja Inglise, Šoti ja Iiri ühendtroonile. Prints oli üks 1745–1746 aasta jakobiinide – inglise ja šoti konservatiivse aadli – ülestõusu eestvedajaid. Saanud otsustavas Cullodeni lahingus kaotuse osaliseks siirdus ta Prantsusmaale. Olles pühendu-

nud katoliiklane, elas 1745. aastast oma elu lõpuni Prantsusmaal ka helilooja John Francis Wade. Laulu teksti on eesti keelde tõlkinud vaimulik Einar Kiviste (1906–1986).

Ma tulen taevast ülevalt

Reformaator Martin Luther (1483–1546) on loonud selle laulu Spielmann'ide laialt levinud „Ich komm' aus fremden Landen her“ alusel 1535. aastal oma lapsesele. 1539. aastal komponeeritud koraalist „Vom Himmel hoch, da komm ich her“ sai maailmatuntud jõululaul, mida on kasutanud oma suurteostes eri aegade heliloojad. Näiteks Johann Sebastian Bach (1685–1750) „Jõuluoratooriumis“ (1734), koraalieelmängudes ja kontrapunktilistes koraalivariatsioonides, Felix Mendelssohn Bartholdy (1809–1847), Sigfrid Karg-Elerti (1877–1933), Max Regeri (1873–1916) ja Igor Stravinski (1882–1971) kantaatides jt teostes.

Laulu teksti on eesti keelde tõlkinud baltisaksa päritolu vaimulik ja literaat Johann Hornung (u 1660–1715). Mitmed koorid on sagedasti esitanud Cyrillus Kreegi (1889–1962) seatud „Ma tulen taevast ülevalt“, millest väljapaistvamad on olnud Eesti Filharmonia Kammerkoori kontserdid Tõnu Kaljuste või Daniel Reussi juhatusel ning Kaarli Koguduse Kontsertkoori heliplaat Mikk Üleoja juhatusel (2005).

Aisakell (Üle laia lageda)

See laul kuulub Ameerika jõuluklassika kullafondi, olles läbi

aastasaja enim esitatud jõululaul ning hõlmates a-il 1890–1954 kogu maailma helisalvestuste TOP 25 seas esikohti. Selle laulu igikestvusele on panustanud nii Glenn Milleri orkestri, Bing Crosby, Nat King Cole'i kui ka Barbara Streisandi kordumatu võluga esitused. Laulu autor on Ameerika laululooja, arranžeerija, organist ja helilooja James Lord Pierpont (1822–1893), kelle „Jingle Bells“ valmis 1857. aastal ning sai ta tuntuimaks ja ühtlasi Ameerika jõulupühade sümbollauluks.

Laulu eestikeelse tõlke on teinud Eesti viljakaim laulutekstide looja Heldur Karmo (1927–1997) ja seda on kasutatud koguni laste karaokelauluna. Et juba kroonikakirjutaja ja vaimulik Balthasar Russow (u 1536–1600) kirjeldas 1584. aastal, kuidas Jõuluvana saabub meile saaniga, siis võime ju täiesti tõepäraselt võtta laulu algussõnu: „Üle laia lageda, lumivalge, uinun'd maa, sõidab linna jõulumees kristalses täheöös...“ Laulul on mitu nime: „Aisakell“, „Saanisõit“, „Üle laia lageda“.

Neil karjastel väljal

Jõuluhommiku jumalateenistusel suunatakse tähelepanu karjastele väljal, kes ootavad Jumalalapse sündi – patuste lootust ja inimesekonna Päästjat, kes on sündimas inimesena inimeste keskele. Üks levinumaid sellekohaseid jõululaule on „Neil karjastel väljal“, mida taas peetakse saksa jõululauluks (kui rahvalauluks), sest see on saanud tänini niivõrd omaseks ja laialdaselt levinuks. Ometigi on ka sellel laulu autor: Šveitsis

sündinud saksa helilooja, dirigent ja muusikakirjastaja Johann Hans Georg Nägeli (1773–1836). Eri-lise koha muusikaajaloos pälvis ta esimese klavessiinikogumiku väl-jaandmisega 1803. aastal. Nime-tatud jõululaul valmis arvatavasti 19. sajandi algupoolel ja levis kii-resti üle maailma. Ta on loonud mitmeid meloodilisi ja südamlik-ke laule, millest rahvusvaheliselt tuntum on „Gold’ne Abendson-ne“. Kui karjased ootasid jõulu-taevast ingli ilmutust, siis oma vaimus võime palverändureina iga päev siirduda pühadele radadele, et otsida usuukse võtit. Ka Ingel julgustas karjaseid, et lõppeks nende hirm.

Oh Petlemm, väike linnake

Jeruusalemmast umbes 8 km lõu-nas asub väike Petlemma linnake. Beth Lehem tähendab leiva maja või viljarikast kohta. Et Jees-us sündis varjatult selles väikses ja vaikes kohakeses, selleks on oma põhjus. Mt 5:5 on öeldud: „Õndsad on tasased ...“ Varjatud on ju ka meie endi sügavaimad südameteadmised ning tuleb äär-miselt hoolikalt valida, milliseid sõnu lasta lendu, et me suudaksi-me valitseda neist sündida võivat tulemit. Petlemm on paik, mille eriline asend on oluline ainult kristlaste jaoks, sest Jeesus Kris-tus kui Jumala Poeg on Jumala maailmaplaanides otsustav isik ainult kristliku usu järgi. Petlem-mas seisab tänini kõige vanem rist-tiusu kirik – Jeesuse Sünnikirik. Selle suure altari all on koobas, kus põleb seitse igavest tuld ja arvatavasti on see koht, kus Püha

Jumala ema Neitsi Maarja tõi il-male oma esimese poja. See on kõige püham paik ristiusus.

Kui Philadelphia episkopaal-kiriku preester Phillips Brooks (1835–1893) külastas 1865. aas-tal Petlemma, tundis ta niivõrd tugevat Jumala väe puudutust, et sealsamas sündisid mõtteis värsi-read. Kolm aastat hiljem kirjutas ta poeemi, mille viisistas kogu-duse organist Lewis Henry Red-ner (1831–1908). Valminud laulu pealkirjaga „St Louis“ esitati kiri-kus kohe järgmisel päeval. Laul on eri maades leidnud erinevaid redaktsioone ja saanud tuntuks „O Little Town of Bethlehem“ nime all. Laulu on eesti keelde tõlkinud vaimulik Einar Kiviste (1906–1986).

Püha öö

Kui jõululaul „Püha öö“ („Stille Nacht, Heilige Nacht“) esma-kordselt 1833. aastal Dresdenis trükivalgust nägi, siis kirjutati viisi juurde, et see on tiirooli rah-valaul. Selle tänase maailma 300 keeles ja dialektis lauldava laulu – vaieldamatult maailmas enim levinud jõululaulu - sünniloo üm-ber tiirleb mitu lugu, milles kõi-gis on kindlasti ka ivake tõtt.

Üks lastelugu räägib, et kord kaugel Austrias, seal mägede ja muusika maal, olnud ühes Salz-burgi lähedases väikelinnas kom-beks korraldada kohalikus kirikus suurejoonelisi jõuluõhtuid koos vägeva orelimuusika ja koorilau-luga. Kirikus elavale hiirepere-le valmistanud see iga-aastane „lärm“ suurt peavalu ja nad näri-

sid orelilõõtsad läbi. Nii räägitak-segi tänini lastele sellest, kuidas tänu hiirte hirmule suure orel-i ees sündis maailma kauneim jõu-lulaul.

Üks teine lugu, usutavasti vähe-ke tõepärasem, räägib sellest, kui-das Salzburgi lähedase Oberndorfi linnakese Püha Nikolause kiriku abiõpetaja Joseph Mohr (1792–1849) valmistus suurt jõulumissat pidama, aga orel oli rikkis. Kui tal enne missat tuli üks vastsündinud lapsuke õnnistada, siis tulnud tal mõtteisse paralleel Jeesuslapsuke-sega, kelle sündi valmistuti jõulu-ööl tähistama. Õnnistuselt tagasi jõudnuna olnud tal peas 16-salmi-line luuletus, mille ta andnud ko-guduse organistile Conrad Franz Xaver Gruberile (1787–1863) ja palunud luua kiiremas korras sel-lele kitarrisaade. Olgu vahemär-kusena öeldud, et hiljem selgus siiski, et nii sõnad kui muusika olnud juba kaks aastat varem val-mis saanud! Igal juhul – too laul kõlas esmakordselt 24. detsembril 1818 kesköisel missal ja sai kohali-ku rahva seas ülipopulaarseks. Kui Tiroomlist pärit orelimeister Karl Mauracher (1789–1844) Püha Ni-kolause kiriku orelit parandama tuli, sai ta sellest laulust teada, sat-tus vaimustusse ja võttis noodipa-beri kaasa ning viis oma kodukanti, kust see Tiroomli rändlaulikute kau-du levis laia maailma kui Tiroom-li rahvalaul. Õnneks on tänaseks „autoriõigused“ siiski jalule seatud. Laulu on saksa keelest eesti keelde tõlkinud helilooja, keeleteadlane ja rahvusliku mõtte kandja Karl Au-gust Hermann (1851–1909).

Juba vanade antiikrahvaste seas levis jutte ja pärimusi ime-listest sündidest. Kristlik usk on tava-arusaamiste kohaselt lausa usk võimatusse. Kuid kõigile, kes Tema on vastu võtnud, lubas ta anda meelevalda saada Jumala lasteks ... (Jh 1) Seepärast on jõuluöö pühitsetud öö, mil Issand ise andis tunnustähena oma Poja, kelle nimeks sai Immanuel (tõlkes Jumal meiega, *Gott mit uns*). Nii nagu Jumalapoja sünd oli vaikselt ja varjatud kohas, sündis ka pühim jõululaul suurilma tuledest varjatuna ühes väikeses tagasihoidlikus maakirikus. Otsides usku ja usaldust võime muuta maailma. See on tõesti võimalik.

Üks roosike on tõusnud

Alam-Saksimaal, Wolfenbütteli lähedal asuva 9. sajandil rajatud Hildesheimi toomkiriku kõrval kasvab võimas roosipõõsas. Räägitakse, et see on vanem kui 1000 aastat ja teda on käidud imetlemas põlvest põlve. Roosipõõsas elas üle Kolmekümneaastase sõja ja roosi juured ei hävinud 1945. aastal liitlasvägede pommitamisel, mil Hildesheim tehti maatasa ja hävis ka toomkirik. Toomkiriku taastamise järel sirgusid rusude alla jäänud tuhasest mullapõuest taas roosivõrsed ja nüüd on põõsas ehk võimsamgi kui varem.

Jõululaulus „Üks roosike on tõusnud“ („Es ist ein Ros entsprungen“) on salapära ja koguni müstikat, sõnademängu – roosike ja juur – , viiteid ja koguni justkui pildimaailma. Tundub, et lausa vanade müstikute kombel

viidatakse Jumala ja inimese salapärasele (et mitte öelda peidetud) seosele, kohtumisele kesktalvel külmal ajal (et mitte öelda – vaimupimedal ajal) ja et sellest Jesaja kuulutusest on kõnelnud põlvest põlve me esivanemad vähemasti igal jõuluõhtul. Isa nõu on olnud läbi müstilise mõistukõne ja imelise (roosi)juure näidata usu jõudu. Kahjuks on teksti autor jäänud tundmatuks. Laul levis 16. sajandil ja sellest kujunes üks Neitsi Maarjale pühendatud jõululaule nii katolikus kui ka protestantlikus traditsioonis. Esmaselt trükiti see 1599. aastal Kölnis katoliku kogumikus „Das Speyerer Gesangbuch“ („The Speyer Hymnal“). Selle vana katoliikliku laulu harmoniseeris ja seadis oma ajastu väljapaistvaim saksa helilooja ja organist Michael Praetorius (1571–1621) 1609. aastal, võttes selle kasutusele ka protestantlikus kirikus. Olgu siinjuures märgitud, et Praetorius tegutses suure osa oma elust Wolfenbüttelis, mille läheduses kasvas imeiline roosipõõsas. Laulu on saksa keelest tõlkinud vaimulik ja kirjanik Carl Peter Ludwig Maurach (1824–1900).

Oh sa õnnistav

1816. aastal lõi Saksa filantroop Johann Daniel Falk (1768–1826) laulusõnad, mida tänini kirikuis jõulujumalateenistuse lõpulauluna püsti seistes lauldakse: „Oh sa õnnistav, oh sa rõõmustav, püha, kallis jõulu-aeg!“ Laulu esimese salmi pühendas Falk jõuludele, teise ülestõusmispühadele ja kol-

manda nelipühadele. Seega on laulus kolm kirikuaasta suurimat püha ja seepärast on seda nimetatud ka kolme püha lauluks. Falki surma järel kirjutas Saksa vaimulik luuletaja Heinrich Holzschuher (1798–1847) esimesele jõuluteemalisele salmle juurde veel teise ja kolmanda jõulusalmi. Eestikeelde on laulu tõlkinud meie rahvusliku liikumise tulihingeline eestvedaja Johann Voldemar Jannsen (1819–1890).

Laulu viis on pärit Sitsiliast ja seda tuntakse vana-katoliku hümna Neitsi Maarja auks – „O Sanctissima“. On teada, et selle viisi tõi oma Itaalia-reisilt kaasa Saksa filosoof ja kirjanik Johann Gottfried von Herder (1744–1803) ning ta avaldas selle antoloogias „Volkslieder“ (1778–1779), mis hiljem ilmus täiendatuna kogumikus „Stimmen der Völkern in Liedern“ (1807), tõlkes „Rahvaste hääled lauludes“. Olgu siinjuures lisatud, Eestist saatis Herderile laule koos noodinäidetega Äksi ja Põltsamaa kirikuõpetaja August Wilhelm Hupel (1737–1819).

Laulus „Oh sa õnnistav“ soovitakse ristirahvale õnne, rahu ja rõõmu sel kõige ilma õnneajal – jõuluajal. Saksa kirjaniku Friedrich von Schilleri (1759–1805) sõnul on õnne ülim vorm hingerahu. Jah, vaevalt leiame tõelist õnne ilma hingerahuta, mille saame Jumalaga olles.

Koostanud Ene Pilliroog

Teistmoodi jõulupilt

Jeesuse sünni kujutavad pildid võivad olla nagu jõulud ise – kord säravad ja rõõmsad, teinekord vaiksed ja mõtlikud. Samas leidub ka müstilisi visioone ning uuemal ajal ei puudu teinekord koomikagi. Kuid kas nii rõõmsa sündmuse kujutis saab olla ka tõsine või isegi veidi kurb? Et seegi on võimalik, tõestab meile üks kummaline jõulupilt, mis nüüdseks on juba üle 500 aasta vana.

Portinari altar

Tegemist on kuulsa Portinari altari keskosaga, mis on saanud oma nime tellija, Tommaso Portinari järgi. Töötades praeguses Lääne-Belgias Brügges Medicite panga juhatajana, lasi ta 1483 tuua kodulinna Firenzesse mõned aastad

varem Madalmaades maalitud altari. See paigutati S. Maria Nuova haigla kirikusse, kus see pidi samaaegselt lohutama põdejaid ning kindlustama tellijale ja tema perele maalil kujutatud pühakute eestkoste.

Tegemist on mitmes mõttes võimsa teosega, sest avatuna andsid kõik kolm tahvlit kokku 2,53 cm kõrgust ja 586 cm (!) laiust. Lisaks on see üks madalmaade veel üsna gootikahõngulise vararenessansi tähtteoseid, mis rabas vaatajaid oma keerulise ikonograafia, realistlike detailide ja eelkõige psühholoogilise mõjuga. (Pilt 1).

Selle autor, kuulsas kaubalinnas Gentis sündinud Hugo van der Goes (u 1435/1440–1482) kuulub 15. sajandi II poole tähtsaimate Madalmaade kunstnike hulka. Erinevalt enamikust oma

kaasaegsetest suutis ja tahtis ta maalida kõik pildil kujutatu ise. See on aga asjaolu, mis teeb ta sarnaseks pigem eneseväljendust taotleva uusaegse kunstnikuga, kui oma sellide ja õpipoiste abil tellimustööd tegeva keskaegse meistriga.

Seetõttu lähtus ta küll oma kodumaa stiilist ning ajastu maitsest ja ootustest, kuid lisas sellele siiski midagi ainuomast. Need on tema tegelased, kes kasvavad, kahanevad, venivad ja lamenevad ning seda teadlikult kõike perspektiivireegleid rikkudes. Tuntud kunstiteoreetiku C. Harbisoni sõnul on need „ühtaegu nii muljet avaldavalt reaalsed kui masendavalt ideaalsed.“

Depressiivne looja

Masendavad? Jah, ka see tunne oli osa tema elust ja loomingust.

Pilt 1. Hugo van der Goes. Jeesuse sünn. Portinari altar. U 1473/75–1477. Õli, puu

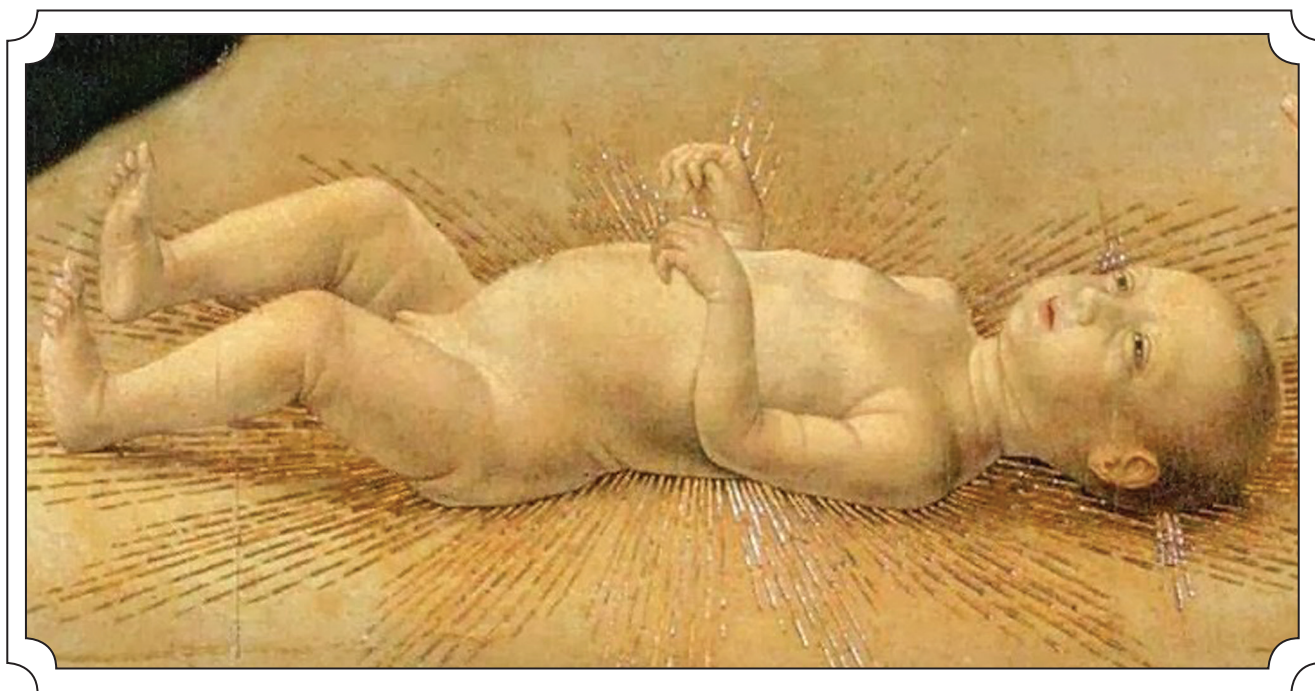

[illegible]

Kui renessanssinimene Dürer otsis oma probleemile lahendust aktiivses elus, reisides ja töös, siis keskaja ja uusaja piiril tegutsenud Goes astus ilmikvennana kloost-
risse. Vaatamata rahustavale mil-
jööle ja muusikateraapiale (juba siis!), tähendas üks tema kaasvend üles üsna palju temaga seonduvat. Nii teame Goesi periooditi hal-
venevast tervisest, mis vaheldus helgemate aegade, mil ta sai isegi reisida, ebakindlusest ja isegi enesetapukatsesest. Ning sellest, et ta armastas väga taimi. Loobudes talle kui kuulsale meistrile paku-
tud privileegidest, elas ta vaikselt tunnini, mille järel „ööd ei ole enam“ (Ilm 22, 5).

This detail from Hieronymus Bosch's 'The Fall of Man' shows Eve, on the left, holding and reading the Book of Genesis. She is dressed in a red cloak over a black gown. To her right, Adam, with a halo, looks down at her. The background is a lush landscape with a river, a bridge, and various animals, including a lion and a unicorn, symbolizing the Garden of Eden. In the distance, a small town and a church are visible.

Pilt 3. Portinari altari keskosa. Detail

Pilt 4. Portinari altari keskosa. Detail

altaril olevat mitte ainult hästi, vaid isegi suurepärase! Keskosa haarab enda alla värvikas nägemus Lunastaja sünnist, külgtahvritel seisavad tellija ja tema abikaasa kaitsepühakud ning on toeks neile lisanduvatele pereliikmetele. Mida veel tahta?

Ja ometi! Miks poolitab püha Toomase atribuut oda vasakpoolse tiiva ja torkab pildist välja? Miks on tema selja taga olevad kaljud nii paljad, nagu ei kasvaks maailmas enam rohulibletki? Ning pöörates pilgu paremale tiivale, näeme taustal pealegi tinahalli taevasse tõusvaid raagus puid. Kas Goes maalís need oma pildile tõesti novembris? Pigem on need osa tema hingemaastikust, ning asjata ei pea psühhoanalüütikud lehetuid puid kurvameelsuse väljenduseks. Sama ilmetud kui oma kaunima osa kaotanud puud, on inimeste ilmed. Neis väljendub

püha tõsidus, sest see, mida nad näevad altari keskosas, on ülimalt mõtlemapanev (Pilt 3).

Sündida, et surra

Siingi on algul põhjust rõõmutamiseks, sest kohale on lennanud grupp imekaunites rüüdes ingleid. Nende taevastele preest-rirüüdele on pärlitega tikitud armulauda õnnistava missa ladinakeelsed algussõnad „Püha, püha, püha“. Püha on see, kes on sündinud, püha on sündimine ise – see kõlab nagu rõõmulaul! Ja samas on nende sõnadega alanud armulauateenistus ju „Issanda surma mälestamine“.

Me ei tea, kas laps, kes lamab paljalt maa peal, mida ta on tulnud päästma, ja vaatab taevasse, mille ta on maha jätnud, teab seda juba (Pilt 4).

Ja kas inglid palvetavad Juma-

lat tänades või paluvad nad talle hoopiski jõudu tema missiooniks? Me ei tea ka seda. Kuid me teame, et maapind on muutunud pühaks, nagu see oli siis, kui Jumal rääkis Moosesega ja ütles talle: „Võta jalatsid jalast, sest paik, kus sa seisad, on püha maa!“ (2 Mo 3:5). Joosepi äravõetud sandaal lebabki maas, sest Kristuse kasuisa on kuulekas ja andlik. Viimast omadust tõestavad kannikesed, tagasihoidlikkuse sümbolid.

Samas on aga veel viljavihk ning vaas ja klaas lilledega. Klaasist paistab läbi vesi, mis viitab eluveele. Selles näeme seitsmeõielist kurekella, milles Goesi kaasaegsed tundsid ära seitsme vaimuanni sümboli. Vaas, milles on pattude andestust sümboliseerivad iirised ja tuliliiliad, on omakorda tähenduslik, sest me näeme sellel viinamarjamotiivi. Tegemist on ühelt poolt 15. sajandil tava-

Pilt 5. Portinari altari keskosa. Detail

lise jooginõu, hispaania *albarelloga*, kuid selle dekoor viitab armulauaveinile ja seeläbi Kristuse ohvrisurmale (Pilt 5).

Kuid esiplaanil olev viljavihki pole siin tähenduseta. Seda on tõlgendatud kui viidet Petlemma nimele (tähendab „Leiva maja“), kuid pigem meenutab see Jeesuse tõdemust nisuivast, mis sureb, et kanda palju vilja (Jh 12:24). Paisatab, et rasketel hetkedel surma igatsenud Goes on sügavalt mõistnud jõulude kauni poole varju jäävat ränka tõde – Jeesus sündis, et surra.

Kõik on kohal

Kuid Jeesuslast pole kummardamas mitte ainult inglid ja lapse pühakusarnased vanemad, vaid kogu loodud maailm. Kui esiplaanil on taimed, siis pildi sügavuses asuvad loomad. Nendeks on jõulupiltide traditsioonilised härg ja eesel, kes sümboliseerivad juute (härg on juutide ohvriloom) ja paganaid (kes on oma vales usus rumalad). Mõlematele on ju Jeesus sündinud!

Kuid kes on see kummaline rohekasvalge tegelane just härja sarve kohal? Tema nägu on haigla-

selt kahvatu. Kuna teatavasti on ka saatanal sarved, on selles tegelases nähtud kurjuse juuresolu. Kuid ehk on see hoopis kunstniku hingeava kehastus?

Pühasse tardunud vaikusesse murravad aga paremalt sisse lihtsameelsed, kuid innukad karjased – inimkonna esindajad. Murdes formaalse väärkuse reegleid, mida kõik teised järgivad, on nende üllatunud ja tänulikud näod erinevad kõikide teiste omadest. Siin pole jälgegi enamiku tegelaste palede ilmetusest ja liikumatuses, mis meenutavad asjatundjatele

Pilt 6. Portinari altari keskosa. Detail

Pilt 7. Bartolomeo Passarotti Michelangelo joonistuse järgi. Vaikuse madonna. Õli

mõningatele depressioonivormidele omast suletud hoiakut (Pilt 6).

Vaikuse madonna

Sünni rõõmu ja surma kurbust imeliselt ühendav Portinari altari vaimustas hoopis teise stiiliga harjunud firenzelasi, kuid andis kuulsale kaaslinlasele Michelangelole (1475–1564) põhjust kriitikaks. Vaadates pigem vahendeid kui sümboteid, näis talle, et kõike on liiga palju ning selles puudub tõeline harmooniatunnetus. Aga muidugi – siin puudusid itaalia renessansile omane lihtsus, õigesti joonistatud võimsad inimkehad ning pildi kõikide elementide range tasakaal!

Kuid kas saab see siiski olla juhus, et temagi lõi oma versiooni Jeesusest, kes tuli surema? Tema joonistusel, millest lõi maaliversiooni tema kaasaegne Bartolomeo Passarotti (1529–1592) pole Jeesuslaps tilluke vastsündinu, vaid mahub veel vaevu ema sülle. Olles sügavalt magama jäänud, vajub ta keha lõdvaks ja meenutab surnut. Madonnast lapsega on saamas pieta-grupp. Kui Jeesuslapse mängukaaslane Ristija Johannes surub näpu suule ja palub vaatajat vaikseks jääda, siis tema ema Elisabeth arvabki, et nii on juhtunud. Tema surub käe suule, et mitte ehmatusest karjatada. Ainult Jumal teab, kas see vormilt nii erinev ja sisult nii sarnane teos sai inspiratsiooni Goesi altari. Kuid miks mitte? Oli see ju Michelangelole tuttav ning ka teda, kuigi hoopis teisel kujul, vaevas vahel masendus (Pilt 7).

Kuid ehk annabki mõnikord loomingule erilise sügavuse hingepein? Toob see ju inimliku ja jumaliku kõrvale pühapiltidele veel ühe, pimeduse, kannatuse ja surmaga seonduva mõõtme. Aga just nagu kolme mõõtmelisus teeb tasapinnast ruumi, loovad need kolm nähtamatut dimensiooni lamedal pildipinnal midagi hoopis enamat. Midagi, mis mõjub nagu tükike igavikku.

Anu Allikvee

Jõulukellad

Helisevad jõulukellad,
Värisevad hüüded hellad
Läbi siniõhuvöö.
Üle hämarduva öö.
Tulge, tulge, hüüdvad kellad.
Tulge kuulge, maad ja vallad,
Jõulu rõõmusõnumit.

Tähetules taevas kiirgab,
Jõulutäht neist üle hiilgab;
Kogu laotuses nüüd
Kõlab tulikeelne hüüd. –
Tulge, tulge, hüüdvad tähed,
Tulge vaatke imenähet:
Taevas annab maale kätt!

Igatseja inimsüda
Imetelles kuuleb seda. –
Kas on murtud surmapiiik?
Elab igavikuriik?
Tulge, tulge, hõiskab süda,
Tulge kummardage teda,
Igavikust ilmund tõtt!

Taevaväed ja maised vallad,
Kuulutusekandjad kellad,
Andke Jumalalle au!
Tema valitsus ei vao!
Tulge, tulge, hõiskehäälil
Kandke kiitust kõigil keelil
Issandalle igavest'!

Helene Ranna, 1934

